

**МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА
РОБОТА**

04.02 - МКР. 1969 «С» 2023.10.30. 007. ПЗ

КАНТУРА МАКСИМА ЮРІЙОВИЧА

2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ННІ неперервної освіти і туризму

УДК 338.48(477.51)

ПОГОДЖЕНО
Директор
ННІ неперервної освіти і туризму

Іван ГРИЦЕНКО

(підпис)

« ____ » _____ 2024 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
готельно-ресторанної справи та туризму

Світлана МЕЛЬНИЧЕНКО

(підпис)

« ____ » _____ 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «Розвиток туристичного потенціалу
Чернігівської області»**

Спеціальність **242 «Туризм і рекреація»**

Освітня програма **«Міжнародний туристичний бізнес»**

Орієнтація освітньої програми: освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

к.е.н., доцент

(підпис)

Стефанія МОСІЮК

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

к.е.н., доцент

(підпис)

Андрій ТРИВАЙЛО

Виконав

(підпис)

Максим КАНТУР

КИЇВ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ННІ неперервної освіти і туризму

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри готельно-ресторанної
справи та туризму
д.е.н., професор _____ Мельниченко С. В.
(підпис)
« ____ » _____ 2023 р.

З А В Д А Н Н Я
до виконання магістерської кваліфікаційної роботи
здобувачу вищої освіти

Кантуру Максиму Юрійовичу

Спеціальність: 242 «Туризм і рекреація»

Освітня програма: «Міжнародний туристичний бізнес»

Орієнтація освітньої програми: освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «Розвиток туристичного потенціалу Чернігівської області»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від «30» жовтня 2023 р. № 1969 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру до: 30.10.2024 р.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: законодавчі та нормативні акти України, матеріали Державної служби статистики України, наукові праці зарубіжних та вітчизняних авторів, матеріали науково-практичних конференцій.

Об'єкт дослідження – туристичний потенціал Чернігівської області, включаючи її природні, культурні та історичні ресурси, інфраструктуру та туристичні послуги.

Предмет дослідження – процеси, механізми та інструменти, що сприяють розвитку туристичного потенціалу Чернігівської області, а також чинники, що впливають на його формування та реалізацію.

Мета дослідження – розробити рекомендації щодо розвитку та ефективного використання туристичного потенціалу Чернігівської області для підвищення

її туристичної привабливості, збільшення економічного зростання регіону та популяризація області в національному й міжнародному туристичному ринку.

Перелік завдань, які повинен виконати здобувач вищої освіти для досягнення поставленої мети:

- розкрити сутність, значення та загальні підходи до формування туристичного потенціалу;
- надати характеристику складовим туристичного потенціалу;
- описати методи оцінювання туристичного потенціалу;
- визначити туристичний потенціал Чернігівщини, його стан та рівень використання;
- висвітлити культурно-історичний аспект туристичного потенціалу;
- оцінити природно-рекреаційний потенціал та екологічний туризм;
- розробити заходи щодо нарощення туристичного потенціалу Чернігівської області;
- запропонувати стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівської області;
- надати пропозиції щодо розвитку та вдосконалення природно-рекреаційного потенціалу Чернігівської області.

Дата видачі завдання: 06 листопада 2023 р.

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи,
к.е.н., доцент**

науковий ступінь, вчене звання

_____ (підпис)

Андрій ГРИВАЙЛО

(ім'я та прізвище)

**Завдання прийняв до
виконання**

_____ (підпис)

Максим КАНТУР

(ім'я та прізвище)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ПІДГОТОВКИ ТА ЗАХИСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Етапи підготовки та захисту магістерської кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітки (фактично виконано)
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи, підготовка завдання, складання плану, вступу, консультації з проведення дослідження	<i>1 листопада-10 грудня 2023 р.</i>	<i>виконано</i>
2.	Підготовка першого розділу роботи	<i>11 грудня 2023 р. - 1 лютого 2024р.</i>	<i>виконано</i>
3.	Підготовка другого розділу роботи	<i>2 лютого - 30 березня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
4.	Підготовка третього розділу роботи	<i>1 квітня - 30 травня 2024р.</i>	<i>виконано</i>
5.	Підготовка тез за результатами виконаної роботи	<i>до 30 червня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
6.	Підготовка висновків, списку використаних джерел та додатків. Оформлення роботи відповідно до встановлених вимог, передача на перевірку керівникові.	<i>до 1 вересня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
7.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника (консультанта)	<i>до 30 вересня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
8.	Перевірка роботи на академічний плагіат	<i>1-10 жовтня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
9.	Отримання відгуку керівника роботи	<i>11-15 жовтня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
10.	Отримання зовнішньої рецензії	<i>16-20 жовтня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
11.	Постерна презентація роботи	<i>21-25 жовтня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
12.	Подача роботи на кафедру	<i>16-30 жовтня 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
13.	Підготовка доповіді і презентації	<i>1-4 листопада 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
14.	Допуск магістерської кваліфікаційної роботи до захисту завідувачем кафедри	<i>5 листопада 2024 р.</i>	<i>виконано</i>
15.	Захист роботи перед екзаменаційною комісією	<i>Відповідно до графіка</i>	

Відгук керівника магістерської кваліфікаційної роботи

Студент Кантур Максим Юрійович виконав магістерську кваліфікаційну роботу на актуальну тему, оскільки туристичні можливості Чернігівської області залишаються недостатньо реалізованими на національному та міжнародному рівнях. Розвиток туристичної галузі може стати важливим чинником економічного зростання області, створення нових робочих місць і підвищення рівня життя місцевого населення.

Метою роботи визначено розробку рекомендацій щодо розвитку та ефективного використання туристичного потенціалу Чернігівської області для підвищення її туристичної привабливості, збільшення економічного зростання регіону та зміцнення позицій області на національному й міжнародному туристичних ринках.

Здобувач проаналізував теоретико-методичні аспекти формування туристичного потенціалу, провів оцінку туристичного потенціалу Чернігівської області, проаналізував її культурно-історичний та природно-рекреаційний потенціал, стан розвитку екологічного туризму. Отримані результати стали підґрунтям для розроблення рекомендацій щодо розвитку туристичного потенціалу Чернігівської області.

Пропозиції носять практичний характер і можуть бути враховані в процесі розробки політики розвитку туристичного потенціалу Чернігівської області у період повоєнного відновлення України.

Магістерська кваліфікаційна робота Кантура Максима Юрійовича виконана відповідно до вимог і може бути рекомендована до захисту в екзаменаційній комісії.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

(підпис, дата)

Андрій ТРИВАЙЛО

Висновок про магістерську кваліфікаційну роботу

Магістерська кваліфікаційна робота студента Кантура М.Ю. може бути допущена до захисту в екзаменаційній комісії.

Гарант освітньої
програми

(підпис)

Стефанія МОСЮК

Завідувач кафедри

(підпис)

Світлана МЕЛЬНИЧЕНКО

«___» _____ 2024 р.

АНОТАЦІЯ

Кантур М.Ю. Розвиток туристичного потенціалу Чернігівської області маг. робота: спец. 242 «Туризм і рекреація»: / Кантур Максим Юрійович; НУБіП України; кафедра готельно-ресторанної справи та туризму; керівник А.Ю. Тривайло, к.е.н., доцент. - Київ, 2024. 104 с.

Досліджено теоретико-методичні аспекти формування туристичного потенціалу. Оцінено туристичний потенціал Чернігівської області. Надано рекомендації щодо розвитку туристичного потенціалу Чернігівської області.

Ключові слова: туризм, туристичний потенціал, туристична привабливість, Чернігівська область, культурна спадщина, природно-рекреаційний потенціал.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	12
1.1. Сутність, значення та загальні підходи до формування туристичного потенціалу.....	12
1.2. Характеристика складових туристичного потенціалу.....	17
1.3. Методи оцінювання туристичного потенціалу.....	25
Висновки до розділу 1.....	33
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	36
2.1. Туристичний потенціал Чернігівщини: стан та рівень використання.....	36
2.2. Культурно-історичний аспект туристичного потенціалу.....	45
2.3. Природно-рекреаційний потенціал та екологічний туризм.....	51
Висновки до розділу 2.....	59
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	61
3.1. Розробка заходів щодо нарощення туристичного потенціалу Чернігівської області.....	61
3.2. Стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівської області.....	69
3.3. Пропозиції щодо розвитку та вдосконалення природно-рекреаційного потенціалу Чернігівської області.....	76
Висновки до розділу 3.....	82
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	99

ВСТУП

Актуальність теми. Чернігівська область має значний туристичний потенціал завдяки багатій історико-культурній спадщині, мальовничим природним ландшафтам та зручному географічному розташуванню. Проте її туристичні можливості залишаються недостатньо реалізованими на національному та міжнародному рівнях. Розвиток туристичної галузі може стати важливим чинником економічного зростання області, створення нових робочих місць і підвищення рівня життя місцевого населення.

У сучасних умовах зростання інтересу до внутрішнього туризму та сталого розвитку територій актуальним є аналіз існуючих ресурсів та розробка ефективних заходів для підвищення туристичної привабливості регіону. Це дослідження покликане виявити перспективи та запропонувати практичні рекомендації для активізації туристичного потенціалу Чернігівщини, що відповідає сучасним потребам суспільства та тенденціям на ринку туристичних послуг.

Мета дослідження - розробити рекомендації щодо розвитку та ефективного використання туристичного потенціалу Чернігівської області для підвищення її туристичної привабливості, збільшення економічного зростання регіону та зміцнення позицій області на національному й міжнародному туристичних ринках.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд **завдань**:

- розкрити сутність, значення та загальні підходи до формування туристичного потенціалу;
- надати характеристику складовим туристичного потенціалу;
- описати методи оцінювання туристичного потенціалу;
- визначити туристичний потенціал Чернігівщини, його стан та рівень використання;
- висвітлити культурно-історичний аспект туристичного потенціалу;
- оцінити природно-рекреаційний потенціал та екологічний туризм;

- розробити заходи щодо нарощення туристичного потенціалу Чернігівської області;
- запропонувати стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівської області;
- надати пропозиції щодо розвитку та вдосконалення природно-рекреаційного потенціалу Чернігівської області.

Об'єктом дослідження є туристичний потенціал Чернігівської області, включаючи її природні, культурні та історичні ресурси, інфраструктуру та туристичні послуги.

Предмет дослідження – процеси, механізми та інструменти, що сприяють розвитку туристичного потенціалу Чернігівської області, а також чинники, що впливають на його формування та реалізацію.

Теоретичну основу випускної кваліфікаційної роботи становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених (підручники, навчальні посібники, монографії, періодичні видання тощо).

Інформаційною базою дослідження слугують праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених та фахівців у сфері туризму, а також дані статистичних збірників. Крім того, в роботі використовуються матеріали, опубліковані в періодичних виданнях і мережі Інтернет, що стосуються проблем розвитку туристичного потенціалу.

Методична основа. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс наукових методів, що забезпечують всебічний аналіз туристичного потенціалу Чернігівської області. Серед основних методів дослідження — методи порівняльного аналізу, структурно-функціонального підходу та статистичного аналізу для оцінки ресурсів регіону та їхнього використання. Застосування картографічного методу дало змогу дослідити географічні особливості розміщення туристичних об'єктів. Використання методів прогнозування та моделювання сприяло розробці ефективних заходів щодо покращення туристичної привабливості області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному

підході до аналізу та оцінювання туристичного потенціалу Чернігівської області, що включає розгляд як природних, так і культурно-історичних ресурсів, а також сучасної туристичної інфраструктури.

Практичне значення. Отримані результати мають практичну цінність для представників органів місцевого самоврядування, туристичних підприємств, а також для інвесторів, зацікавлених у розвитку туристичної інфраструктури Чернігівщини. Запропоновані заходи щодо нарощення туристичного потенціалу та стратегії розвитку культурно-історичного й природно-рекреаційного аспектів можуть бути використані для вдосконалення регіональної туристичної політики. Це дослідження сприяє підвищенню туристичної привабливості Чернігівської області, стимулюванню економічного зростання регіону, розвитку нових робочих місць та підвищенню рівня життя місцевого населення.

Результати проведеного дослідження були апробовані на III Міжнародній науково-практичній конференції «Гостинність і туризм майбутнього: наукові та практичні горизонти» (додаток А).

Структура дослідження. Магістерська кваліфікаційна робота викладена на 104 сторінках. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. У роботі використано 11 таблиць і 13 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Сутність, значення та загальні підходи до формування туристичного потенціалу

З метою визначення сутності, значення та визначення загальних підходів до формування туристичного потенціалу Чернігівської області, першочерговим є визначення такого поняття як «туристичний потенціал». В науковій літературі щодо обраного терміну найчастіше зустрічаються такі схожі визначення як «туристично-рекреаційний потенціал» та «туристичний потенціал території/регіону». Хоч на перший погляд дані поняття є тотожними, між ними існує різниця, котру важливо розуміти для подальшого дослідження, тому кожний перерахований вище термін розглянемо детальніше.

Спочатку розберемо поняття «туристичний потенціал». Даний термін намагалися розкрити у своїй публікаціях такі вчені як М. Гедін, Д. Стеченко, Г. Захаренко, Р. Кривенкова та В. Герасименко. Задля пошуку відповіді на питання, - що слід або можна розуміти під туристичним потенціалом, проведемо сутнісно-морфологічний аналіз дефініцій даної групи дослідників за допомогою табл. 1.1:

Таблиця 1.1 - Зміст поняття «туристичний потенціал»

Автор	Визначення автора
М. Гедін	Туристичний потенціал - це сукупність взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які в процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт
Д. Стеченко	Туристичний потенціал - це сукупність наявних природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм

Продовження таблиці 1.1

Автор	Визначення автора
Г. Захаренко	Туристичний потенціал - це сукупність різних матеріальних та нематеріальних потенціалів, які формують туристичний інтерес на певній території та стають основою діяльності з виробництва та споживання туристичного продукту і необхідні для управління, контролю та розвитку виробництва й споживання продукції в туристичному комплексі території відповідно до принципів сталого економічного розвитку, та пропонує оцінити туристичний потенціал на основі цінності туристичної привабливості, можливостей інфраструктури та максимальної антропогенності
Р. Кривенкова	Туристичний потенціал - це сукупність туристичних ресурсів і туристичних можливостей певної території, які органи державного управління використовують та можуть в перспективі використати для консолідації суспільства на державному, регіональному та місцевому рівнях
В. Герасименко	Туристичний потенціал - це сукупність всіх наявних ресурсів туристичної діяльності та здатність максимального їх використання для задоволення потреб громадян України та іноземних туристів в якісних послугах

Складено автором на основі джерел [1, 39, 41, 59, 75]

З інформації, наведеної в табл.1.1., можемо зробити висновок, що дана дефініція є досить полемічною, однак є певні схожості. З подібного в групі авторів, які дають це визначення, можна зазначити сукупність певних природних та матеріальних ресурсів, які в подальшому будуть придатні до створення туристичного продукту.

Однак згадаємо і розбіжності. Так, Г. Захаренко звертає увагу на сукупність різних матеріальних та нематеріальних потенціалів. У свою чергу, Р. Кривенкова пропонує використовувати туристичний потенціал для консолідації суспільства на державному, регіональному та місцевому рівнях, а В. Герасименко – більш для задоволення потреб громадян України та іноземних туристів в якісних послугах.

Наступним детально розглянемо поняття «туристично-рекреаційний потенціал», який в своїх працях намагалися висвітлити такі вітчизняні вчені як М. Гедін, А. Дроздов, Н. Шабаліна, А. Кусков, О. Лисікова, В. Козирев, В.

Гуляєв, І. Селіванов, Т. Шелеметьєва та С. Дутчак (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 - Зміст поняття «туристично-рекреаційний потенціал»

Автор	Визначення автора
М. Гедін	Туристично-рекреаційний потенціал – це наявність певних можливостей та ресурсів, які можуть бути використанні для розвитку туристичної діяльності
А. Дроздов	Туристично-рекреаційний потенціал - сукупність пов'язаних з певним об'єктом (територією) природних і рукотворних тіл та явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій, програм.
Н. Шабаліна	Туристично-рекреаційний потенціал – це сукупність туристично-рекреаційних ресурсів, їх територіальних поєднань і умов, що сприяють задоволенню потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності.
А. Кусков, О. Лисікова	Туристично-рекреаційний потенціал – це здатність території прийняти певну (граничну) кількість туристів (рекреантів), при якій не відбувається порушення стану природної та екологічної рівноваги
В. Козирев	Туристично-рекреаційний потенціал – здатність наявних туристично-рекреаційних ресурсів регіону приносити доходи різним економічним суб'єктам у певний період часу.
В. Гуляєв, І. Селіванов	Туристично-рекреаційний потенціал – сукупність якісних та кількісних характеристик природних, історико-культурних та інших ресурсів території, а також її туристичної інфраструктури, що впливають на розвиток туризму та рекреації.
Т. Шелеметьєва	Туристично-рекреаційний потенціал є сукупністю органічно взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які в процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт
С. Дутчак	Туристично-рекреаційний потенціал включає два поняття, які нерозривні та взаємодоповнюють одне одного: рекреаційний потенціал, як природну складову, тобто ступінь здатності території позитивно впливати на фізичний, психічний та соціально-психологічний стан людини під час відпочинку, та туристичний потенціал – культурно-історичну спадщину – як антропогенну складову, а також певні ландшафтні комплекси, де відбувається туристична діяльність, знаходяться окремі природні або антропогенні туристичні об'єкти, які відвідуються туристами, зокрема музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли тощо.

Складено автором на основі джерел [58, 73, 76, 98]

Як можемо спостерігати з табл.1.2, трактування даного визначення різняться в даної групи дослідників, однак можемо відмітити певні схожості. Більшість науковців сходяться на тому, що туристично-рекреаційний потенціал являє собою певну сукупність туристично-рекреаційних ресурсів і здатність регіону приносити доходи або приймати певну кількість туристів.

Тепер детальніше розберемо розбіжності. Так, М. Гедін наголошує на використанні наявних можливостей та ресурсів для розвитку туристичної діяльності, однак Н. Шабаліна більше акцентує увагу на задоволенні потреб населення в туристичній та рекреаційній діяльності наявними туристично-рекреаційними ресурсами. В свою чергу, А. Кусков та О. Лисікова виділяють те, що певна територія повинна приймати граничну кількість туристів зі збереженням природної та екологічної переваги, проте В. Козирев більш схильється до того, що певний регіон з наявними туристично-рекреаційними ресурсами повинен приносити доходи різним економічним суб'єктам. Слід також підкреслити трактування С. Дутчак, котра вважає, що термін «туристично-рекреаційний потенціал» варто розглядати через призму окремий понять, які нерозривно пов'язані між собою: це рекреаційний потенціал та туристичний потенціал.

Також при аналізі було помічено, що визначення вчених Д. Стеченко та А. Дроздова є доволі схожими між собою, хоч і були трактовані різні терміни.

Наступним висвітлимо поняття «туристичний потенціал території/регіону», яке досліджувала наступна група вітчизняних вчених: Н. Корж, Д. Басюк, П. Коваль, Н. Алешугіна, Г. Андрєєва, Ю. Юхновська, Г. Горин та Я. Безязиченко (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 - Зміст поняття «туристичний потенціал території/регіону»

Автор	Визначення автора
Н. Корж, Д. Басюк	Туристичний потенціал території – це наявність у неї можливостей до розвитку туристичної індустрії та отримання від її функціонування позитивного соціально-економічного ефекту і підвищення рівня туристичної привабливості цієї території

Продовження таблиці 1.3

П. Коваль, Н. Алешугіна, Г. Андрєєва	Туристичний потенціал території – це сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму
Ю. Юхновська	Туристичний потенціал регіону – це сукупність економічних, унікальних природно-ресурсних, культурно-історичних, соціальних, релігійних особливих елементів регіону (області) країни, які носять природний характер або виникли в результаті діяльності людини (штучно), можуть сприяти розвитку туристичної галузі, тобто виробництво, наука, природокористування, культура, освіта, спорт, торгівля, охорона здоров'я тощо, а також політична, соціальна та економічна ситуація, які можуть вплинути на туристичну діяльність
Г. Горин	Туристичний потенціал території – це сукупність приурочених до даного об'єкта (території) природних і рукотворних тіл і явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристського продукту і здійснення відповідних турів, екскурсій, програм
Я. Безязиченко	Туристичний потенціал території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм

Складено автором на основі джерел [8, 9, 37, 74, 100]

Щодо трактування даного визначення також відсутня єдність серед науковців. З подібного, де збігається думка більшості авторів, можна виділити певну сукупність природних та антропогенних ресурсів та їх подальший вплив на формування туристичного продукту та туристичну діяльність.

Наразі варто зазначити, що дефініції, наведені у табл. 1.3, мають достатньо розбіжностей, у т.ч. суттєвих. Так, Н. Корж та Д. Басюк переконані, що туристичний потенціал території варто сприймати як вже наявні можливості до розвитку туристичної індустрії та окремо акцентують увагу на отриманні позитивного соціально-економічного ефекту і підвищення рівня туристичної привабливості цієї території. В свою чергу, П. Коваль, Н. Алешугіна та Г. Андрєєва вважають, що до сукупності певних природних та антропогенних ресурсів території варто враховувати і наявну господарську та комунікаційну

інфраструктуру, а Ю. Юхновська переконана, що при визначенні туристичного потенціалу регіону варто також звертати увагу (окрім вже вище згаданих) на економічні, соціальні та релігійні особливості регіону.

Також при аналізі було помічено, що визначення вчених Г. Гориної та Я. Безязиченка є доволі схожими між собою.

Отже, проведене дослідження поняття «туристичний потенціал» надало підстави констатувати наступне:

1. У науковій та навчально-методичній літературі дане поняття має декілька трактувань. Застосовуються такі схожі терміни, як «туристично-рекреаційний потенціал» та «туристичний потенціал території/регіону». Проведений аналіз дозволив встановити суттєві збіги та суттєві розбіжності між цими поняттями.

2. Сутнісно-морфологічний аналіз досліджуваних дефініцій надав підстави встановити, що під туристичним потенціалом слід розуміти сукупність природних, матеріальних та антропогенних ресурсів, які можуть бути використані для створення туристичного продукту та розвитку туристичної діяльності на певній території.

Наведеною дефініцією ми будемо послуговуватися у розв'язанні подальших завдань даного дослідження.

1.2. Характеристика складових туристичного потенціалу

Розібравшись з визначенням «туристичний потенціал» в попередньому підрозділі, можемо детальніше дослідити складові, які формують туристичний потенціал.

В українській науковій спільноті існує багато різних підходів щодо визначення основних складових туристичного потенціалу території. Дослідники пропонують різні варіанти класифікації компонентів, виходячи зі специфіки регіону, наявних ресурсів, актуальних потреб ринку, а також стратегічних цілей розвитку. Проте, попри розмаїття поглядів, більшість

вчених погоджуються з концепцією, запропонованою Гедінім М., на думку якого головними компонентами туристичного потенціалу є природно-ресурсна, історико-культурна, соціальна та економічна складові. Ці елементи взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного, створюючи цілісну систему, яка й формує туристичний потенціал регіону. Детальна характеристика цих складових представлена в табл. 1.4:

Таблиця 1.4 – Характеристика складових туристичного потенціалу

Назва складової	Характеристика
Природно-ресурсна	відображає здатність природних систем забезпечувати ресурси, необхідні для людської діяльності, не порушуючи власної рівноваги.
Історико-культурна	визначає потенціал розвитку туристично-рекреаційної галузі через використання культурних та історичних надбань території.
Соціальна	відображає можливості території для забезпечення галузі необхідними кадрами, здатними здійснювати туристично-рекреаційну діяльність
Економічна	є частиною господарського потенціалу території та демонструє її спроможність створювати й відновлювати туристично-рекреаційні продукти.

Складено автором на основі джерела [79]

Окремої уваги заслуговує економічна складова туристичного потенціалу, елементи якої прописані у табл.1.5:

Таблиця 1.5 – Елементи економічної складової туристичного потенціалу

Види елементу	Характеристика
Фінансові	це наявні грошові ресурси, які можна використати для організації та підтримки туристично-рекреаційної діяльності.
Інформаційні	охоплюють організаційно-технічні та інформаційні ресурси, що сприяють ухваленню та реалізації управлінських рішень.
Інвестиційні	вони включають сукупність інвестиційних можливостей, що підтримують розширення інфраструктури, вдосконалення сервісів та розвиток нових напрямків туризму.

Продовження таблиці 1.5

Управлінські	представляють навички та компетенції менеджерів на різних рівнях, які відповідають за планування, організацію та забезпечення належних умов для функціонування туристично-рекреаційного сектора.
Інфраструктурні	це системи, які забезпечують можливість повноцінного функціонування туристичної діяльності, включаючи засоби розміщення, заклади харчування, дозвілля та транспорт.

Складено автором на основі джерела [79]

Однак, на нашу думку, туристична інфраструктура має розглядатися як самостійна, повноправна складова туристичного потенціалу, а не лише як частина економічної складової. Такий підхід обґрунтований тим, що інфраструктура відіграє особливу роль у формуванні туристичної привабливості території, оскільки вона забезпечує доступність і комфорт для туристів, створюючи базові умови для розвитку туризму як сфери. Розвиток сфери туризму у будь-якій країні залежить від інфраструктури, а саме від кількості закладів розміщення, харчування, розвиненості транспортної мережі. У випадку недостатньо розвиненої інфраструктури туристичний потенціал території може залишитися нереалізованим, навіть якщо природно-ресурсні чи культурні компоненти мають значний потенціал. Тобто саме інфраструктура виступає ключовим посередником між природними й культурними ресурсами території та кінцевим споживачем туристичних послуг - туристом.

Таким чином, виділення туристичної інфраструктури як окремої складової потенціалу дозволяє комплексно оцінювати та розвивати всі аспекти туристичної діяльності, забезпечуючи гармонійний розвиток галузі та підвищуючи її конкурентоспроможність на туристичному ринку.

Виділяють наступні види туристичної інфраструктури:

Транспортна інфраструктура — це сукупність усіх видів транспорту та транспортних об'єктів, діяльність яких спрямована на створення сприятливих умов для функціонування туристичної індустрії. Вона охоплює матеріально-

технічні системи транспорту, призначені для підтримки будь-якої туристичної діяльності. Серед транспортних засобів, які обслуговують туристів, можна виділити повітряні судна, залізничний рухомий склад, судна для торговельного мореплавства або судноплавства, а також транспорт для наземного міського пасажирського сполучення, як-от автобуси та електротранспорт [25].

Інженерна інфраструктура — це сукупність інженерних систем, що забезпечують потреби туристичної індустрії, а також потреби інших виробничих об'єктів і населення міст, селищ і сільських місцевостей. Вона відповідає за постачання води, тепла, газу, електроенергії, а також за комунікаційні системи, водовідведення та дорожньо-транспортні зв'язки.

Комплекс інженерних систем є надзвичайно важливим для стабільного функціонування туристичної галузі, оскільки саме він забезпечує комфорт і безпеку як для туристів, так і для місцевих мешканців. Без належно організованої інженерної інфраструктури неможливо підтримувати необхідний рівень сервісу та зручностей, що прямо впливає на привабливість туристичних об'єктів та територій.

Інформаційна інфраструктура — це система організаційних структур і підсистем, які забезпечують розвиток і функціонування інформаційного простору туристичної галузі, а також засобів інформаційної взаємодії. Її основне завдання — забезпечити споживачам доступ до різноманітних інформаційних ресурсів, необхідних для прийняття рішень у сфері туризму.

До інформаційної інфраструктури належить сукупність інформаційних центрів, підсистем, баз даних і знань, що зберігають та обробляють інформацію. Система також включає засоби зв'язку, центри управління, апаратно-програмні засоби та технології, які забезпечують збір, зберігання, обробку й передачу інформації. Завдяки цьому комплексу інформаційних засобів туристи та організації мають доступ до актуальних даних про маршрути, об'єкти, послуги й інші аспекти, необхідні для якісного планування та організації подорожей, що підвищує ефективність туристичної діяльності.

Соціальна інфраструктура охоплює об'єкти, що забезпечують соціальні потреби туристів у сферах освіти, охорони здоров'я, побутового обслуговування, торгівлі, культури, спорту, дозвілля та інших важливих послуг. Цю інфраструктуру можна поділити на три основні блоки, кожен із яких має свою функціонально-цільову орієнтацію (рис.1.1).

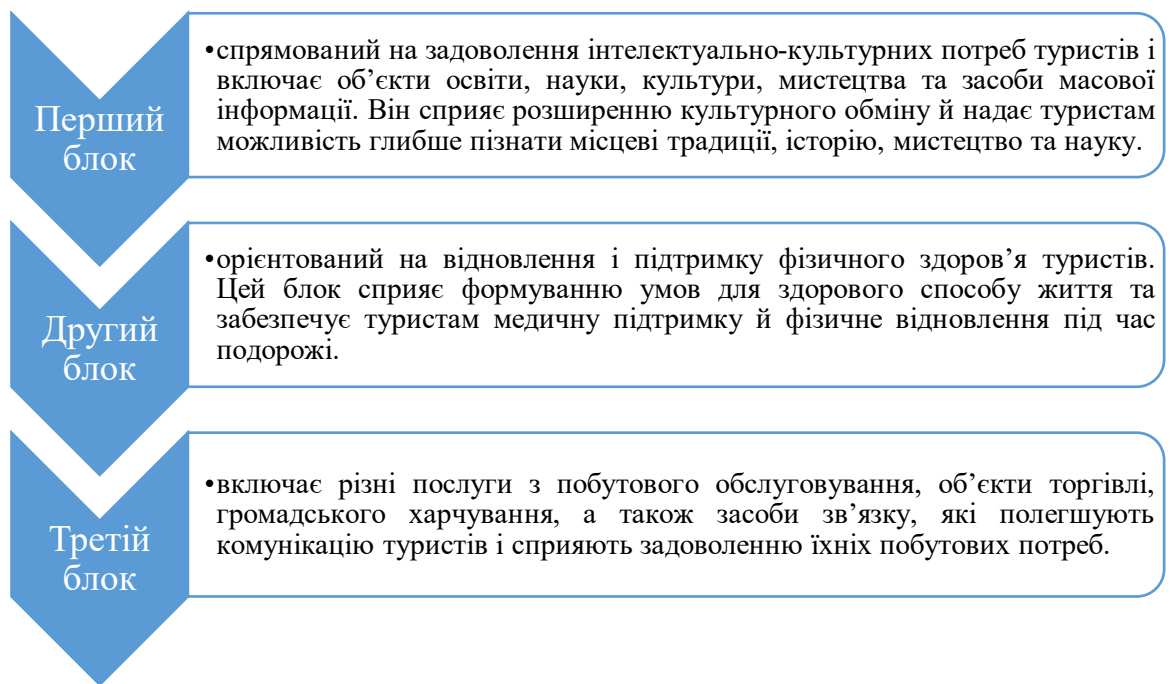

Рисунок 1.1. Основні блоки соціальної інфраструктури

Ці три блоки, діючи разом, утворюють соціальну інфраструктуру туризму, яка є важливою частиною для створення комфортних умов, підтримки якості обслуговування та забезпечення широких можливостей для дозвілля туристів.

Інноваційна інфраструктура – це комплекс організаційних, матеріальних, фінансово-кредитних та інформаційних ресурсів, які формують основу для підтримки інноваційної діяльності в туристичній сфері. Її завданням є створення умов, що сприяють ефективному залученню та розподілу коштів для розвитку нових ідей, технологій та підходів, які забезпечують покращення якості обслуговування та підвищення конкурентоспроможності туристичних послуг.

Важливість інноваційної інфраструктури полягає в тому, що вона дозволяє впроваджувати сучасні технології, підвищувати ефективність роботи підприємств та адаптуватися до змін ринку, що, в свою чергу, стимулює економічне зростання туристичної індустрії. [11].

Більшість науковців, які досліджують туризм, погоджуються, що інфраструктура ринку туристичних послуг складається з п'яти основних складових [38]:

- 1) засоби розміщення туристів, зокрема готелі та інші колективні об'єкти розміщення, які забезпечують комфорт і зручність для відвідувачів.
- 2) підприємства індустрії громадського харчування, до яких належать ресторани, кафе, бари, їдальні, бістро та інші заклади, що пропонують їжу та напої туристам.
- 3) транспортні підприємства, що займаються перевезенням та обслуговуванням туристів, включаючи авіа-, залізничні, автобусні та морські перевезення.
- 4) об'єкти різноманітного характеру, які використовуються для надання туристичних послуг, зокрема пізнавальні, оздоровчі, релігійні, спортивні, культурно-історичні, розважальні об'єкти, а також інші споруди та об'єкти, спеціально створені для цієї мети.
- 5) організації, що надають послуги гідів-перекладачів, екскурсійні послуги, а також організують необхідні формальності при перетині кордонів. Це дозволяє туристам комфортно та безпечно подорожувати.

Туристичну інфраструктуру можна поділити на три основні групи, кожна з яких охоплює специфічні функції та організації, що сприяють розвитку туристичної діяльності.

Перша група складається з організацій та підприємств, що займаються розробкою і наданням основних туристичних послуг. До цієї групи входять туроператори та турагенти, які займаються організацією турів і реалізацією туристичних пакетів. Також сюди належать підприємства, що забезпечують туристів місцями для проживання, такі як готелі, гостьові будинки та інші

засоби розміщення, а також підприємства громадського харчування, включаючи ресторани, кафе та інші заклади, які забезпечують харчування туристів. Крім того, до цієї групи входять транспортні підприємства, які забезпечують перевезення туристів за допомогою різних видів транспорту, таких як автобуси, поїзди, літаки тощо.

Друга група включає спеціалізовані організації, які надають туристичні послуги та послуги цільового призначення. Сюди входять екскурсійні бюро, що організують тури та екскурсії, а також організації гідів-перекладачів. Також до цієї групи належать оздоровчі комплекси для рекреаційного туризму, туристські бази різної спеціалізації, спортивні комплекси та табори для занять спортом і проведення змагань. Крім того, сюди входять підприємства, що виробляють і продають товари туристичного призначення, а також служби, що надають послуги у галузі міжнародного туризму та юридичні послуги для туристів. Організації, що займаються врегулюванням різних туристичних формальностей, також відносяться до цієї групи.

Третя група включає організації, що спеціалізуються на відтворенні та розвитку туристичної діяльності. Це організації професійної підготовки та перепідготовки кадрів для сфери туризму, кадрові агентства, що займаються професійним відбором спеціалістів. До цієї групи входять також курси підготовки екскурсоводів і гідів-перекладачів, а також організації, які здійснюють атестацію, акредитацію та контроль фізичних і юридичних осіб, що займаються туристичною діяльністю. Ці організації відіграють важливу роль у підтримці високих стандартів і якості туристичних послуг [50].

Інфраструктура ринку туристичних послуг має наступні ознаки: - елементи інфраструктури не виробляють матеріальних цінностей, а створюють необхідні передумови для їх виробництва; - ефективність об'єктів і споруд інфраструктури визначається їх безперервним розвитком; - сприяє раціональному використанню території (природні, економічні та рекреаційні ресурси).

За функціональним призначенням інфраструктуру туристських послуг

прийнято поділяти на такі групи: - об'єкти виробничої сфери (транспорт, зв'язок, будівельна індустрія, водопостачання, енергопостачання); - об'єкти соціальної сфери (торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування, культурні, дитячі та медичні установи); - об'єкти інфраструктури, пов'язані з охороною навколишнього середовища та рекреаційних ресурсів [51].

Однією з ключових особливостей інфраструктури туризму є те, що її складові елементи обслуговують не лише туристів, а й інших осіб, які не мають прямого відношення до туристичної діяльності. Це стосується, зокрема, таких об'єктів, як транспорт, громадське харчування, засоби масової інформації, а також служби, що відповідають за забезпечення правопорядку та дотримання санітарних норм. Наприклад, транспортні мережі, ресторани, медичні установи та інші об'єкти інфраструктури можуть одночасно обслуговувати як туристів, так і місцевих жителів.

Це «перехрестя» між обслуговуванням туристів та не туристичними функціями ускладнює точне визначення та оцінку рівня розвитку інфраструктури у різних регіонах. Така розмитість кордонів інфраструктурних елементів також ускладнює розробку міжнародних стандартів або класифікацій видів діяльності в туризмі. Це може призводити до труднощів у порівнянні та аналізі рівня розвитку туристичної інфраструктури в різних країнах чи регіонах, оскільки одна й та сама інфраструктура може бути частиною різних систем і використовуватися в різних цілях.

Підсумовуючи вище сказане, можемо стверджувати, що туристичний потенціал включають такі складові як природно-ресурсна, історико-культурна, соціальна та економічна. Особливу увагу слід приділити туристичній інфраструктурі як самостійній складовій, адже її розвиток є необхідною умовою для реалізації туристичного потенціалу. Урахування всіх компонентів та їх комплексне використання може суттєво підвищити конкурентоспроможність території на туристичному ринку та сприяти сталому розвитку туризму.

1.3. Методи оцінювання туристичного потенціалу

Розібравшись з визначенням «туристичний потенціал» в попередньому підрозділі, можемо переходити до методів його оцінювання, попередньо ознайомившись із важливістю оцінки туристичного потенціалу для туристичної галузі.

Сьогодні оцінка туристичного потенціалу є важливою передумовою планування туристичної галузі в національному і регіональному масштабах, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки виникають складності із залученням інвесторів у розвиток туризму. У сучасних ринкових умовах комплексна оцінка туристичного потенціалу створює підґрунтя для реалізації конкурентного механізму їх використання, застосування ресурсів за принципом платності природокористування. Найважливішим ефектом від оцінювання туристичного потенціалу є те, що завдяки ньому з'явиться об'єктивна, актуальна і динамічна база даних про стан туристичних ресурсів і територій, їх кількісні і якісні характеристики, динаміка змін в процесі розвитку. Таким чином, розробники програм розвитку туризму зможуть отримати актуальні і необхідні дані, що дозволить підвищити ефективність програм, значно знизити витрати на збір інформації про стан туристичних ресурсів, набагато спростить розробку програмних заходів і схем розвитку туристичної діяльності.

Дізнавшись роль оцінки туристичного потенціалу для туристичної галузі, можемо дослідити методи оцінювання туристичного потенціалу, які представлені у науковій спільноті. Гедін Максим пропонує розділити оцінювання туристичного потенціалу на кілька взаємопов'язаних етапів, які представлені в табл. 1.6:

Таблиця 1.6 – Етапи оцінювання туристичного потенціалу за Гедіним М.

№ етапу	Назва етапу	Характеристика
1	Визначення мети оцінювання	Такою метою може бути розробка програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристичного бізнесу в регіоні, визначення інвестиційно привабливих регіонів у сфері відпочинку і туризму, визначення ступеня придатності районів для туристичного використання тощо
2	Виділення чітких меж оцінювання	На другому етапі визначають чіткі межі оцінки, зокрема у географічних дослідженнях регіонального рівня, де об'єктами є геосистеми. Основна проблема — обґрунтований поділ території на операційні територіальні одиниці (ОТО), які служать елементарними одиницями для вивчення неоднорідності геосистем.
3	Виділення суб'єкта оцінки	У ролі суб'єктів оцінки туристичного потенціалу зазвичай виступають регіони, як економічні системи, організатори туристично-рекреаційної діяльності, види або типи туристично-рекреаційних занять, певні категорії туристів (рекреантів)
4	Визначення необхідних показників оцінювання	Фактично перелік обраних показників у більшості випадків встановлюється на основі аналізу розв'язуваної проблеми і неформальних міркувань дослідника
5	Збір необхідної інформації	На п'ятому етапі проводиться збір інформації, необхідної для оцінки
6	Приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання	Для цього, зазвичай, використовують нормування, ранжування, оціночні шкали тощо
7	Отримання інтегральних показників туристичного потенціалу	На цьому етапі визначається спосіб «згортання» оціночних показників у часткові та (або) інтегральні показники туристичного потенціалу з подальшим отриманням по них результатів оцінки
8	Перевірка результатів оцінки	Перевірка і, при необхідності, корегування результатів оцінки
9	Інтерпретація отриманих результатів	Інтерпретація отриманих результатів оцінки туристичного потенціалу

Складено автором на основі джерела [79]

Як бачимо з таблиці 1.6, Гедін М. пропонує більш загальний метод оцінювання туристичного потенціалу. Оцінювання туристичного потенціалу за методикою цього вченого проходить через послідовні етапи, що забезпечують системність процесу. Спершу визначається мета оцінки, наприклад, для розвитку туризму чи визначення інвестиційно привабливих регіонів. Далі встановлюються чіткі межі та суб'єкт оцінювання (регіони, види діяльності, категорії туристів). Важливим етапом є вибір показників, збір і нормування інформації, що дозволяє отримати інтегральні показники туристичного потенціалу. Завершальні етапи включають перевірку, коригування та інтерпретацію результатів, що дозволяє оцінити придатність регіонів для туризму та прийняти відповідні рішення.

Однак група інших вітчизняних вчених має інакше бачення щодо оцінки туристичного потенціалу. На думку Тетяни Бут, Ольги Корнієнко та Івана Бута, дослідження туристичного потенціалу туристичної галузі країни та її регіонів полягає у визначенні ефективності використання ресурсів, а також у визначенні попиту на пропозиції на туристичному ринку [40]. Для оцінювання туристичного потенціалу вони пропонують брати до уваги наступні фактори визначення туристичної привабливості, які представлені в рисунку 1.2:

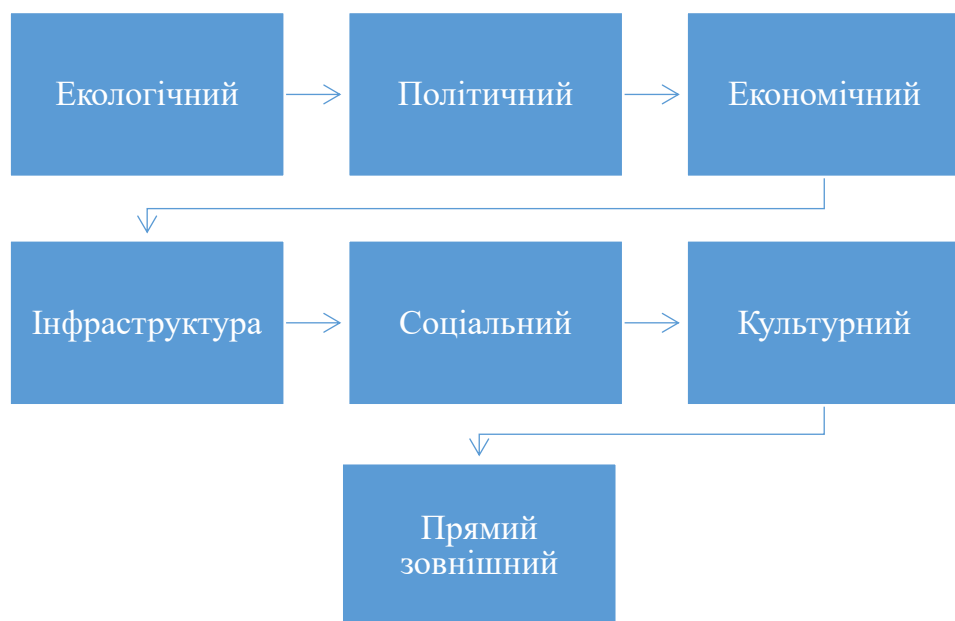

Рисунок 1.2. Основні фактори визначення туристичного потенціалу регіону/країни [40]

Як переконані Тетяна Бут, Ольга Корнієнко та Іван Бут, за допомогою такої послідовності аналізу можна найбільш повно проаналізувати сучасний стан потенціалу туристичної галузі регіонів/країни. Такий підхід до оцінювання туристичного потенціалу демонструє важливість та перспективність туристичної галузі будь-якого регіону/країни. Але також вчені наголошують на тому, що перешкодами формування єдиної (універсальної) методики оцінювання туристичного потенціалу є не лише відмінність у фізичних, географічних, соціальних, економічних умов регіонів, що визначають набір параметрів оцінювання, але й сама форма проведення оцінювання.

Тому виходячи з необхідності підвищення потенціалу індустрії туризму та гостинності, Тетяна Бут, Ольга Корнієнко та Іван Бут пропонують звернути увагу на досвід країн ЄС, в яких вчені акцентують увагу на необхідності збільшення туристичних потоків, отриманні доходу і створенні робочих місць. Ці показники використовуються як основа для оцінки туристичного потенціалу регіону/країни. Сам процес оцінювання розділений на 4 етапи, які представлені на рис.1.3:

Рисунок 1.3. Етапи оцінки туристичного потенціалу [40]

Кожен з цих етапів оцінювання туристичного потенціалу має як переваги, так і недоліки. З одного боку, в першому етапі точність оцінки покращується завдяки вибору релевантних показників, а також можливості адаптувати ці показники під специфіку конкретного регіону або країни. З іншого боку, вибір показників може бути складним через велику кількість можливих критеріїв, і цей процес може бути суб'єктивним, залежачи від експертної думки.

Щодо другого етапу, то його перевагами є комплексність, яка дозволяє врахувати всі аспекти туристичного потенціалу, а також можливість порівняння різних регіонів або країн за єдиним критерієм, однак розрахунок інтегрального показника може бути складним і вимагати спеціальних знань, а результати можуть сильно залежати від вибраних показників та методів їх обробки.

Якщо розглянути визначення інтегрального показника більш детально, то в країнах ЄС він розраховується на основі коефіцієнтів інтенсивності прибуття туристів (A_{at}), платоспроможності туристів (E_{at}) та відносної зайнятості (E_{pt}). Визначення та формули обчислення цих коефіцієнтів представлені в табл. 1.7:

Таблиця 1.7 – Коефіцієнти туристичної атрактивності

Коефіцієнт	Формула	Легенда	Значення
Коефіцієнт інтенсивності прибуття туристів (A_{at})	$A_{at} = A_t / P_c$	A_t – кількість туристів; P_c – населення країни/регіону, яке приймає туристів	Можливість приймати певну кількість прибуваючих туристів. що відноситься до числа постійних жителів країни
Коефіцієнт платоспроможності туристів (E_{at})	$E_{at} = (E_a + E_t) / A_t$	E_a – проживання-виїзд; E_t – транспортні витрати; A_t – кількість туристів	Здатність оплачувати проживання та харчування протягом перебування

Коефіцієнт відносної зайнятості (E_{pt})	$E_{pt} = E_p/P_c$	E_p – занятість населення в житловому та продовольчому секторах; P_c – населення країни/регіону	Відношення числа людей, зайнятих у сфері розміщення та харчування до загальної чисельності населення
--	--------------------	--	--

Складено автором на основі джерела [40]

Для розрахунку інтегрального показника пропонується використовувати метод евклідових відстаней, який полягає в зіставленні результатів з еталонним показником. Алгоритм оцінки туристичного потенціалу, заснований на методі евклідових відстаней, передбачає наступну послідовність дій:

1. Створення матриці даних, що включає набір коефіцієнтів A_{at} , E_{at} та E_{pt} для всіх регіонів/країн.
2. У кожному графіку з коефіцієнтами A_t , E_{ast} , A_{pt} визначається максимальний елемент і приймає його за одиницю.
3. Розділяються всі елементи кожного стовпця на максимальний елемент відповідного регіону/ країни, в результаті чого виходить матриця стандартизованих коефіцієнтів (x_{ij}), де i - кількість коефіцієнтів, j - кількість регіонів/країн.
4. На основі елементів цієї матриці обчислюється інтегральний показник (R_j) за формулою:

$$R_j = \sqrt{\sum_i^n} = 1(y_{ij} - x_{ij})^2 \quad (1)$$

де $i = 1, 2, \dots, n$; $j = 1, 2, \dots, m_j$;

x_{1j}, x_{2j}, x_{3j} – є стандартизованими коефіцієнтами;

y_{1j}, y_{2j}, y_{3j} – є еталонними коефіцієнтами.

5. Ранжирується інтегральний показник в порядку убавання R_j так як найменша відстань від еталону означає найвище значення рейтингу.

Така послідовність дій алгоритму оцінки туристичного потенціалу проводиться перед визначенням груп країн з різним рівнем туристичного потенціалу, що характерно вже для третього етапу. В цьому етапі основними перевагами є сегментація, що дозволяє виділити групи країн з подібними характеристиками туристичного потенціалу, і цілеспрямованість, що дає можливість розробки специфічних стратегій для кожної групи. Водночас, метод групування може бути складним і вимагати спеціальних знань у сфері статистики, а неправильне групування може призвести до неточних висновків.

Заключний четвертий етап спрямований на сегментацію регіонів або країн з метою виявлення регіональних особливостей туристичного потенціалу. Цей етап має свої переваги, такі як індивідуальний підхід, який дозволяє враховувати унікальні особливості кожного регіону або країни, і оптимізацію ресурсів, що дає можливість ефективного розподілу ресурсів відповідно до специфіки кожного сегменту, проте варто пам'ятати, що якість сегментації залежить від доступності та точності даних.

Також під час оцінювання туристичного потенціалу слід враховувати всю сукупність внутрішніх (ендогенних) та зовнішніх (екзогенних) факторів, що обумовлюють пріоритети та перспективи розвитку туризму в цьому регіоні території. На цьому наголошує Юхновська Ю., акцентуючи на необхідності кількісного оцінювання туристичної привабливості на рівні країни, галузі чи певного регіону для виявлення тих територій, стимулювання розвитку яких приведе до можливості отримання якнайшвидших економічних результатів, тобто сукупності ефектів [100].

Юхновська наводить власну модель оцінювання потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації. Основні аспекти цієї моделі зображені на табл.1.8:

Таблиця 1.8 – Основні аспекти моделі оцінювання потенціалу туристичної галузі на різних рівнях його реалізації

Рівні реалізації	Результативність реалізації	Дані для оцінювання
Державна	<ul style="list-style-type: none"> - Державні програми та проекти, що спрямовані на розвиток туризму. - Врахування екологічних, соціальних та економічних аспектів для забезпечення довгострокового розвитку туризму - Підтримка нових технологій та інновацій у туристичній сфері - Співпраця з іншими країнами та міжнародними організаціями для підвищення туристичної привабливості 	<ul style="list-style-type: none"> - Дані міжнародних рейтингів; - Дані UNWTO - Дані державної служби статистики України - Дані звітів міністерств, відомств
Дестинації	<ul style="list-style-type: none"> - Оцінка ринкової вартості, стан, безпека, потужність, розвиненість та якість туристичних ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> - Дані державної служби статистики України; - Дані маркетингових досліджень; - Дані звітів регіональних управлінь туризму місцевих адміністрацій; - Дані оцінювання кон'юнктури ринку
Підприємства та організації	<ul style="list-style-type: none"> - Оцінка фінансових показників підприємств, таких як прибуток та рентабельність. - Оцінка ефективності праці співробітників у туристичній сфері. - Оцінка ефективності логістичних процесів, включаючи постачання та обслуговування туристів. - Використання рейтингів для оцінки конкурентоспроможності підприємств. - Аналіз попиту на туристичні послуги та продукти. 	<ul style="list-style-type: none"> - Дані фінансової статистичної звітності СТД, та корпорацій; - Дані дослідження ринкового попиту; - Дані національних (міжнародних) рейтингів

Складено автором на основі джерела [100]

Ця модель, представлена у табл. 1.7, дозволяє комплексно оцінити

туристичний потенціал, враховуючи різні рівні реалізації та впливу, що допомагає визначити ефективність використання ресурсів та конкурентоспроможність на ринку.

Переваги цієї моделі включають кілька аспектів. По-перше, комплексний підхід, який враховує різні рівні реалізації (держава, дестинації, підприємства), дозволяє отримати більш повну картину туристичного потенціалу. По-друге, синергетичний ефект, який виникає через спільну діяльність різних суб'єктів, сприяє формуванню єдиного інформаційного поля та стимулюванню підприємницької активності. По-третє, державна підтримка, включаючи державні програми та стратегії сталого розвитку, підвищує ефективність управління туристичною галуззю.

Однак, ця модель має і свої недоліки. Складність реалізації є однією з основних проблем, оскільки впровадження моделі вимагає значних ресурсів та координації між різними рівнями управління. Оцінка окремих ресурсів може бути суб'єктивною, що впливає на точність результатів. Крім того, відсутність універсальності також є недоліком, оскільки відмінності у фізико-географічних та соціально-економічних умовах регіонів ускладнюють застосування єдиної методики оцінювання.

Підсумовуючи вище сказане, можемо стверджувати, що оцінка туристичного потенціалу є найважливішим механізмом управління розвитком туризму, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності. Рівень туристичного потенціалу не можна оцінити за допомогою єдиного універсального показника, його слід розглядати як складне явище, на яке впливає безліч різних факторів.

Висновок до розділу 1

Було проведено детальний аналіз наукових підходів до визначення сутності туристичного потенціалу та його ролі у розвитку туристичної галузі. Поняття «туристичний потенціал» трактується у літературі по-різному,

включаючи такі схожі визначення, як «туристично-рекреаційний потенціал» і «туристичний потенціал території/регіону». Було проаналізовано різні визначення цих термінів, внаслідок чого було запропоновано власне визначення «туристичного потенціалу», що являє собою сукупність природних, матеріальних та антропогенних ресурсів, які можуть бути використані для створення туристичного продукту та розвитку туристичної діяльності на певній території.

Також в ході дослідження було розглянуто основні складові туристичного потенціалу, до яких більшість науковців відносять природно-ресурсний, історико-культурний, соціальний та економічний компоненти. Особливу увагу приділено туристичній інфраструктурі, яку виділено як самостійну складову туристичного потенціалу, що має суттєвий вплив на доступність і комфорт для туристів. Інфраструктура включає транспортну, інженерну, інформаційну, соціальну та інноваційну компоненти, які забезпечують базові умови для розвитку туризму. Відповідно, недостатньо розвинена інфраструктура може обмежувати реалізацію туристичного потенціалу, навіть за наявності багатих природних і культурних ресурсів.

Окрім визначення основних складових, було проаналізовано методи оцінювання туристичного потенціалу, що використовуються для визначення його ефективності та конкурентоспроможності. Дослідження показало, що оцінювання туристичного потенціалу передбачає комплексний підхід, який включає декілька етапів: визначення мети оцінки, збір необхідних даних, нормалізацію показників та отримання інтегральних показників. Різні методики, зокрема підходи Гедіна М. та Бут Т. з колегами, дозволяють системно підходити до процесу оцінки, враховуючи специфіку конкретного регіону. Серед ключових методів оцінювання — нормування та ранжування показників, обчислення інтегральних показників, а також метод евклідових відстаней для визначення рейтингу регіону за рівнем розвитку туристичної сфери.

На основі проведеного аналізу, сформульовані в цьому розділі результати

та висновки стануть основою для подальшого дослідження. Отримані теоретичні та методичні напрацювання будуть застосовані для детального аналізу туристичного потенціалу Чернігівської області, а також для розробки практичних рекомендацій щодо його вдосконалення й ефективного використання.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Туристичний потенціал Чернігівщини: стан та рівень використання

Перед детальним дослідженням туристичного потенціалу Чернігівщини доцільно спершу ознайомитись із загально-географічною характеристикою області.

Чернігівська область є третьою за розміром областю України, площа якої становить 31,9 тис. км² (близько 5,3% від загальної площі України). Область розташована на крайній півночі України, яка межує: на північному заході - з республікою білорусь, на північному сході – з російською федерацією, на заході – з Київською областю, на сході – з Сумською, на півдні – з Полтавською. Також на Чернігівщині розташована крайня північна точка України – с. Грем'яч [94].

Лісовий фонд Чернігівської області покриває 20% її території, що становить близько 739 тисяч гектарів. Основною лісовою породою є сосна звичайна [22]. Окрім значних лісових ресурсів, Чернігівщина також багата на водні ресурси - її територією протікає 1570 річок загальною протяжністю 8,5 тисяч кілометрів. Найбільшими річками області є Дніпро, Десна та Сейм.

Що стосується демографічної ситуації, то область стикається зі значним скороченням населення. Станом на 1 січня 2022 року на Чернігівщині проживало 959,3 тисяч жителів, що робить її 22-ю серед областей України за кількістю населення [97]. Для порівняння, у 2003 році цей показник складав 1225,2 тисячі, що означає зменшення населення майже на третину за 19 років (32,7%). Це свідчить про серйозні демографічні виклики, зокрема постійне скорочення кількості жителів.

У результаті адміністративно-територіальної реформи, яка набула чинності відповідно до постанови Верховної Ради України №3650 «Про утворення та ліквідацію районів», у Чернігівській області було утворено 5 районів замість 22: Чернігівський, Новгород-Сіверський, Корюківський, Ніжинський та Прилуцький. На 1 січня 2023 року в області налічувалося 57 об'єднаних територіальних громад (рис.2.1).

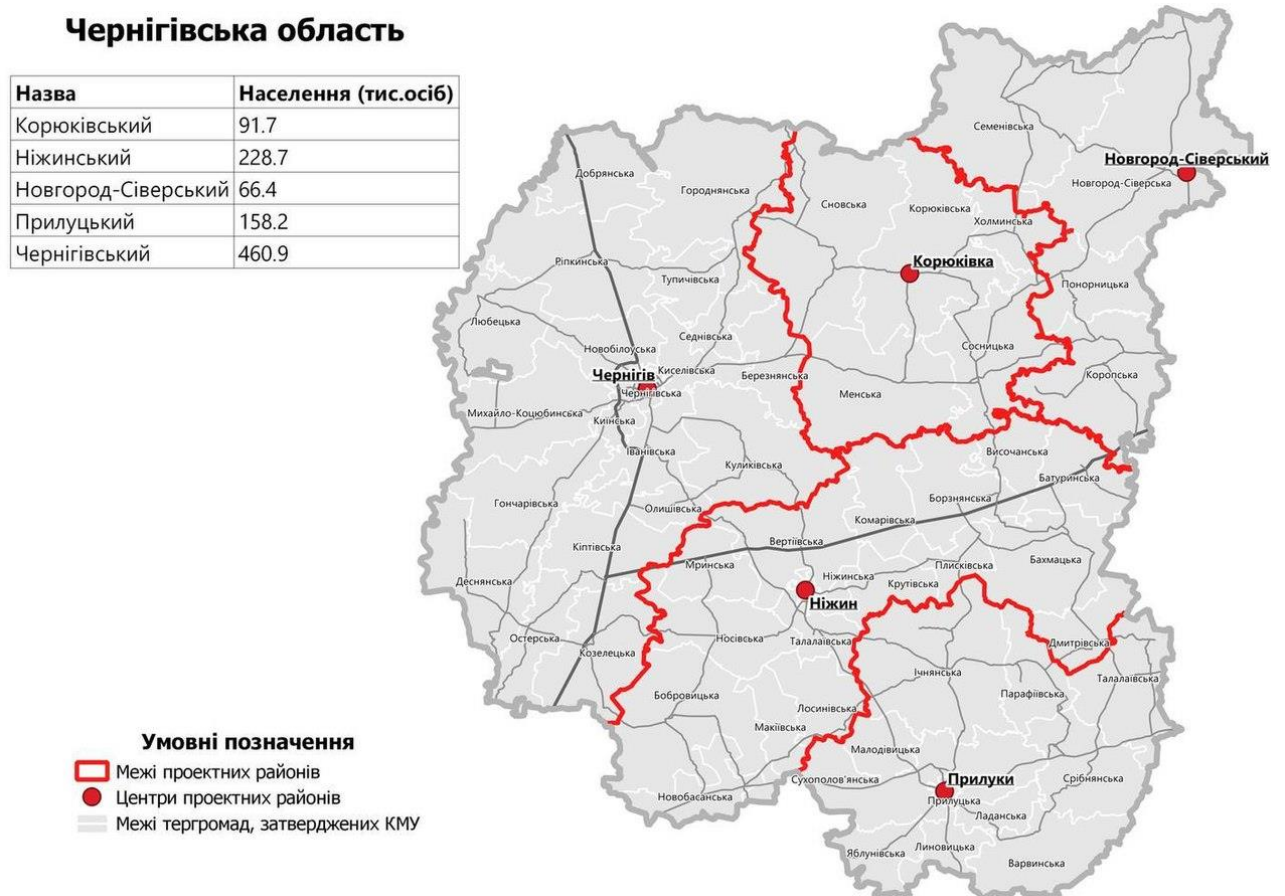

Рис. 2.1. Адміністративний поділ Чернігівської області [90]

Ознайомившись із загально-географічною характеристикою Чернігівської області, можемо дослідити туристично-рекреаційний потенціал даного регіону.

Для забезпечення розвитку різних видів туризму Чернігівщина має величезні природні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та історико-культурні ресурси. Сприятливі природно-кліматичні умови, розгалужена гідромережа, запаси лікувальних та столових мінеральних вод, соснові ліси, біотичні ресурси, мальовничі ландшафти, значний природно-заповідний фонд та

історико-культурний потенціал дають можливість розвивати широкий спектр видів туризму та рекреаційних занять.

Також сприяє розвитку туристичного потенціалу області розгалужена мережа транспортних коридорів, наявність трас національного та міжнародного значення, наближеність до столиці країни, залучення різних видів транспорту (автомобільного, залізничного, водного) [49].

Говорячи про культурну спадщину, то Чернігівщина займає одне з провідних місць в Україні. В області нараховують близько 9 тисяч пам'яток (з яких 1779 мають загальнонаціональне значення, а біля 200 - світове) та 14 історичних населених місць України, серед яких варто згадати Чернігів, Ніжин, Остер, Новгород-Сіверський, Батурин, Любеч та Прилуки.

Також у області функціонують понад 50 музеїв різного спрямування: краєзнавчі, археологічні, меморіальні, історичні, літературні тощо; 3 національні заповідники («Чернігів стародавній», «Гетьманська столиця», «Качанівка») Міністерства культури України та Меморіальний комплекс «Пам'яті Героїв Крут» Міністерства оборони України.

Згадуючи природно-заповідний фонд області, можемо відмітити понад понад 500 територій та об'єктів, найвідоміші серед яких – це Мезинський НПП, Міжрічинський регіональний ландшафтний парк та Тростянецький дендропарк.

Також Чернігівщина багата на джерела мінеральних вод та може похвалитися єдиним в Україні родовищем лікувального мінералу біоліту. Рекреаційні території займають майже 20% території області. На базі бальнеологічних ресурсів області діє 4 санаторії, понад 20 дитячих оздоровчих закладів, 22 туристичні комплекси та бази відпочинку [111].

Окремої уваги варті туристичні об'єкти Чернігівської області, найвідоміші серед яких представлені в таблиці 2.1:

Таблиця 2.1 – Найвідоміші туристичні пам'ятки Чернігівщині по районах

Назва району	Найвідоміші пам'ятки
Ніжинський	меморіальний комплекс «Пам'яті Героїв Крут», Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», місто Ніжин
Прилуцький	місто Прилуки, Національний історико-культурний заповідник «Качанівка», палац Галаганів у Сокиринцях, дендропарк «Тростянець», меморіальний музей композитора Л. Ревуцького
Новгород-Сіверський	Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім», Мезинський національний природний парк
Корюківський	готельно-розважальний комплекс «Бреч», Сосницький літературно-меморіальний музей О. Довженка, музей диригента та композитора Григорія Верьовки, Менський зоопарк
Чернігівський	Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», садиба родини Лигозубів, музейно-меморіальний комплекс партизанської слави «Лісоград», регіональний ландшафтний парк «Міжрічинський», парк природи «Беремицьке», Голубі озера

Складено автором на основі джерела [111]

У 2020 році було визначено 5 туристичних магнітів регіону. Ними стали національний заповідник «Гетьманська столиця» в Батурині, «Качанівка», «Чернігів стародавній», парк природи «Беремицьке» та Новгород-Сіверський музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім» [85].

Ознайомившись з найбільш відомими пам'ятками Чернігівської області, за допомогою таблиці 2.2 можемо виокремити центри відвідування за видами туризму, щоб туристи змогли підібрати відпочинок на свій смак:

Таблиця 2.2 – Головні центри відвідування Чернігівської області за видами туризму

Види туризму	Центри
Пізнавальний (історико-культурний)	Чернігів та район, Батурин, Тростянець, Качанівка, Новгород-Сіверський район, Прилуцький район, Ніжин
Паломницький	м. Чернігів, с. Густиня (Прилуцький р-н), смт. Любеч (Чернігівський район), с. Данівка (Чернігівський р-н)
Подієвий	фестивалі в Чернігові, Ніжині, Прилуках, Коропі, Седневі, Любечі
Діловий	м. Чернігів, м. Батурин

Продовження таблиці 2.2

Рекреаційний	Відпочинок на Голубих озерах (Чернігівський р-н), бази відпочинку на ріках Десна та Дніпро
Оздоровчий, лікувальний	санаторії: «Десна» (с. Ладинка Чернігівського району), «Остреч», (м. Мена), «Пролісок» (с. Лісове Ніжинського району), «Берізка» (с. Сухополова Прилуцького району), ДОК «Казковий» (м. Мена), т/в «Деснянка» (с. Дівиця Чернігівського району)
Сільський зелений	Чернігівський, Новгород-Сіверський та Прилуцькі райони
Активні види туризму	акваторії річок Десна та Снов (водний – сплави на байдарках та плотах), Чернігівський р-н (VELO та водний види туризму), територія Мезинського парку (пішохідний, вело та водний види туризму)
Мисливство та рибальство	Чернігівський, Корюківський та Ніжинський район

Складено автором на основі джерела [95]

Також фахівцями було розроблено 9 тематичних маршрутів по області: «Чернігівщина княжа», «Чернігівщина козацька», «Чернігівські палаци», «Християнські святині Чернігівщини», «Шляхами Т.Г. Шевченка», «Чернігівщина літературна», «Чернігівщина мистецька», «Діаманти Сіверського краю» та «Туристичні сплави на плотах по річці Десна» [95].

Говорячи за готельну базу Чернігівської області, то станом на кінець 2019 року в районі функціонувало 57 готелів та прирівняних до них закладів розміщення, 26 баз відпочинку, 36 закладів сільського зеленого туризму, 4 туристично-інформаційні центри. Оновлених даних з врахуванням завданої шкоди росіянами за час повномасштабного вторгнення наразі немає.

Найбільше готельних закладів нараховувалося в Чернігівському районі та м. Чернігові – 15 готелів (26,3% від загальної кількості), у Козелецькому та Прилуцькому районах – по 7 (12,3%), у містах Батурині та Бахмачу та Ічнянському районі – по 3 об'єкти (5,3%) [49].

Розглядаючи туристичний потенціал Чернігівщини, варто взяти до уваги ще таке важливе поняття як «брендинг туристичних пам'яток». Якщо говорити за брендинг туристичного продукту Чернігівської області, то тут ситуація невтішна – лише декілька туристичних брендів є відносно відомими:

це «Чернігів – місто легенд», «Гетьманська столиця» та «Качанівка».

Спочатку детальніше розберемо туристичний бренд обласного центру – міста Чернігова, який серед поданих брендів є найбільш впізнаваним [82]. Туристичний бренд Чернігова, створений у 2010 році, став важливим фактором для підвищення впізнаваності міста серед туристів. Вже в 2019 році, завдяки ефективному використанню цього бренду, місто зуміло зібрати понад 1,612 мільйона гривень туристичного збору, що свідчить про зростаючий інтерес до Чернігова як туристичного напрямку.

Одним із ключових аспектів, які сприяють популяризації бренду, є професійна команда гідів та екскурсоводів. Вони допомагають туристам глибше зануритися в атмосферу та духовність міста, пропонуючи різноманітні екскурсії, які підкреслюють культурну та історичну спадщину Чернігова. Серед них особливо виділяється Ервін Міден — найвідоміший та наймедійніший екскурсовод Чернігова. Його популярність серед туристів зростає завдяки харизматичному стилю ведення екскурсій та вмінню зацікавити слухачів розповідями про історію міста, його пам'ятки та легенди. Ервін Міден став своєрідним обличчям туристичного бренду Чернігова, що підкреслює важливість особистості у формуванні успішного бренду [102].

Кожного туриста, який прагне познайомитися з Черніговом, чекають в туристичному інформаційному центрі, який розташовується за адресою: вулиця Шевченка, 9. Там відвідувачі міста можуть: отримати рекомендації щодо пам'яток, які варто відвідати; замовити собі екскурсію; отримати друковані матеріали про місто; взяти велосипед напрокат та багато чого іншого. Цей туристичний центр має власний сайт, на якому подана вся актуальна інформація щодо закладів розміщення та харчування, туристичних DESTINAЦІЙ та подій Чернігова.

Для зручності туристів на замовлення туристичного інформаційного центру був розроблений мобільний додаток «CheGuide», який дозволяє самостійно вирушити на екскурсію містом у будь-який зручний час. Завдяки цьому додатку користувачі можуть знаходити історичні пам'ятки Чернігова на

карті, отримувати детальну інформацію про них та прослуховувати історичні довідки про кожну локацію. Додаток є доступним для завантаження на платформах GooglePlay та AppleStore, що робить його зручним інструментом для туристів, які віддають перевагу індивідуальним подорожам [105].

Якщо говорити про брендинг туристичного продукту не в Чернігові, а в області загалом, то тут мало пізнаваних брендів, які могли б спонукати туриста спеціально приїхати та відвідати їхні туристичні дестинації – лише можемо згадати національні історико-культурні заповідники «Гетьманська столиця» та «Качанівка».

Бренд «Гетьманська столиця» набув популярності завдяки проведенню фестивалю козацької слави та культури «Шабля», який був започаткований у 2018 році. Цей фестиваль не лише відроджує традиції козацької культури, але й привертає увагу туристів, сприяючи популяризації історичних і культурних цінностей регіону. Відвідувачі мають можливість зануритися в атмосферу козацьких звичаїв, взяти участь у різноманітних заходах, виступах та майстер-класах [4].

Щодо Качанівки, значна пізнаваність цієї дестинації пов'язана з виходом популярного серіалу «Кріпосна» у 2019 році, основні події якого розгортаються в палаці Тарновських [15]. Як зазначила заступниця керівника управління культури та туризму Чернігівської міської ради Литвин Катерина Андріївна, після запуску серіалу на міжнародних ринках, Качанівка стала привабливим місцем для кінотуризму. Відзначено, що особливо активізувалися відвідування палацу поляками, які прагнуть особисто ознайомитися з історичними локаціями, представленими в серіалі [78].

Таким чином, обидва бренди — «Гетьманська столиця» та «Качанівка» - демонструють, як культурні події та медіа-продукти можуть сприяти розвитку туризму, підвищуючи впізнаваність регіону та його історичних пам'яток на міжнародному рівні.

Як бачимо, Чернігівщина має значний туристичний потенціал, і задля його успішної реалізації Департаментом культури і туризму, національностей

та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації було затверджено обласну цільову Програму розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки. Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації даної Програми склав 23 658,5 тис. грн.; з них 23 518,5 тис. грн коштів обласного бюджету, а 140 тис. грн – кошти небюджетних джерел. Територіальні громади обсяги фінансування щорічно визначають виходячи з власних фінансових можливостей.

Дана Програма робить акцент на 6 напрямках розвитку. Детальніше з ними можна ознайомитись на рис. 2.2:

Рисунок 2.2. Напрямки розвитку обласної цільової Програми розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки [49]

Процес реалізації даної Програми розвитку туризму передбачав 3 етапи виконання: I етап – 2021-2023 роки, II етап – 2024-2025 роки та III етап – 2026-2027 роки, проте реалізація запланованих заходів була зірвана через повномасштабне вторгнення російської федерації.

Це стало найбільшим випробуванням для туристичної галузі Чернігівщини. Хоч вже і минуло більше двох років з моменту звільнення області від російських загарбників, проте туристична галузь досі не може повноцінно відновитися. За прогнозами Людмили Замай – директорки Департаменту культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської облдержадміністрації, - туризм, скоріш за все, буде з останніх галузей, які

зможуть оговтатися від наслідків війни [113]. Пошкоджені та зруйновані туристичні пам'ятки, обстріли прикордонних громад, замінована територія, залучення фахових працівників до Збройних Сил України – це лише частина викликів, з якими стикається туристична галузь Чернігівщини. Детальніше про це буде розписано в наступних підрозділах.

Закономірно, що внаслідок військових дій на території області відбулося значне зменшення кількості туристів та екскурсантів. Це можемо спостерігати по надходженню туристичного збору, який у 2021 році складав 2 267,7 тис. грн., а вже у 2022 році зменшився більше ніж вдвічі – 1061,0 тис. грн. Аналогічна тенденція скорочення спостерігалася і з екскурсантами: в 2021 році їхня кількість становила 228,5 тис. осіб, а у 2022 році зменшилася майже втричі – 68,9 тис. осіб.

Не зважаючи на такі складні умови для туристичної галузі, все ж вдалося зберегти зацікавленість туриста Чернігівською областю, а саме створенням VR-музею війни на туристичному порталі «Чернігівщина туристична» [113]. Ідея створення цього музею полягає в тому, щоб висвітлити на весь світ ті руйнування, які завдала російська армія внаслідок повномасштабного вторгнення 2022 року та зберегти пам'ять про ці події майбутнім поколінням. Серед віртуальних об'єктів даного музею, які стали широко відомими, можемо згадати готель «Україна», стадіон ім. Ю.О. Гагаріна, житловий будинок на вул. Чорновола, Чернігівська обласна універсальна бібліотека ім. В.Г. Короленка, школа в с. Ягідне (Чернігівський р-н) і т.д. На жаль, список віртуальних об'єктів не завершується, так як Чернігівщину й досі систематично продовжують обстрілювати з території російської федерації та республіки білорусь.

Підсумовуючи вище сказане, можемо стверджувати, що Чернігівщина має значний туристичний потенціал, проте наразі перед туристичною галуззю даної області стоїть серйозний виклик у вигляді воєнної агресії російської федерації та ризику повторного військового вторгнення, що значно зменшує її туристичну привабливість.

2.2. Культурно-історичний аспект туристичного потенціалу

Чернігівщина була свідком багатьох історичних подій. Чернігів є одним з найстаріших та найбільших міст Європи, якому вже понад 1300 років. Тут збереглися храми XI–XII століть, які становлять найбільшу концентрацію архітектурних пам'яток цього періоду в Центрально-Східній Європі. Саме тут збереглася третина відомих вітчизняних пам'яток ще домонгольської доби, найбільш цінними з яких є Спаський (XI ст.) та Борисоглібський (XII ст.) собори, Успенський собор Єлецького монастиря (XII ст.), Антонієві печери та Іллінська церква (XI–XII ст.), П'ятницька церква (XII ст.) у Чернігові, Спасо-Преображенський собор (XI ст.) у Новгород-Сіверському, Юр'єва божниця в Острі (XI ст.), а також більш пізні комплекси культурного призначення – Єлецький та Троїцько-Іллінський монастирі в Чернігові, Густинський монастир у с. Густиня Прилуцького району, Собор Різдва Богородиці в Козельці, Георгіївська церква у Седневі та інші [49].

Варто згадати ще палацові комплекси Чернігівщини: садиби Тарновського в с. Качанівка Ічнянського району (XIX ст.), Галаганів у с. Сокиринці Прилуцького району (XVIII ст.), садиба Румянцева-Задунайського в с. Вишеньки Чернігівського району, палац останнього гетьмана України – графа Кирила Розумовського у місті Батурині.

На території області працює 33 музеї комунальної форми власності, 3 національні заповідники («Чернігів стародавній», «Гетьманська столиця», «Качанівка»), меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут» та десятки приватних музеїв та виставкових залів.

Деякі пам'ятки розглянемо детальніше, так як вони користуються чи не найбільшою популярністю серед туристів (як внутрішніх, так і закордонних), тому заслуговують на окрему увагу.

Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній» є науково-дослідним та культурно-освітнім закладом архітектурно-історичного спрямування, що об'єднує комплекс нерухомих і

рухомих пам'яток матеріальної та духовної культури, які становлять виняткову історичну, мистецьку, художню та наукову цінність [43]. Основний комплекс заповідника складається з 26 пам'яток архітектури національного значення, 3 споруд та 2 пам'яток монументального мистецтва, присвячених гетьману Івану Мазепі та князю Ігорю Чернігівському.

Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім» було створено на базі краєзнавчого музею та філіалу Чернігівського історико-архітектурного заповідника в 1990 році. Це єдиний в Україні державний музей, присвячений найвідомішій пам'ятці давньоруської літератури. Зараз до складу заповідника входять: музей «Слово о полку Ігоревім», Краєзнавчий музей, Успенський собор (1715-22 рр.), Миколаївська церква (1760 р.), Триумфальна брама (1786-87 рр.), Торгові ряди та склади (1856-61 рр.), Дитинець та ін.

Детальніше розглянемо сам музей «Слово о полку Ігоревім». В описані історичні часи відвідувачів музею віртуально переносять карти, статуї героїв поеми, репліки жіночого одягу XII століття та автентичні жіночі прикраси. Також у вітринах музею виставлені дореволюційні версії «Слова» (до 1917 р.) та сучасні видання з перекладами на інші мови. Викликають цікавість у туристів та дослідників зібрання стародруків XVII-XVIII ст., колекція ікон XVIII - поч. XX ст. (зокрема народних), археологічні знахідки кінця XII - поч. XX ст., реконструкції обладунків давньоруського воїна XII-XIII ст. тощо [48].

Національний історико-культурний заповідник «Качанівка» був створений у 1981 році, проте лише через 20 років він здобув вже національне визнання. До його складу входить садиба 70-х років XVIII століття із присадибними ділянками та один із найбільших пейзажних парків Європи. Першим власником садиби був граф П. Рум'янцев-Задунайський, котрий збудував тут одноповерховий палац у романтичному стилі. З викупом ділянки поміщиком на прізвище Почека в 1808 році Качанівський замок перебудували вже за класицистичними канонами, заклали парк та звели господарські будівлі. У 1824 році садибу успадкував Г. Тарновський. Під час

господарювання Григорія Степановича та його нащадків комплекс переживав один із кращих періодів свого розвитку та був важливим культурним і мистецьким центром. Палац перебудували на двоповерховий із флігелями й баштами, звели Георгіївську церкву. Тут часто гостювали і творили видатні діячі культури, серед яких — Т. Шевченко, М. Костомаров, М. Глінка, М. Гоголь, М. Щепкін, І. Рєпін, М. Максимович та інші. Крім того, садиба прославилася унікальною колекцією предметів часів козаччини та речей, пов'язаних із життям і творчістю Т. Шевченка, яку зібрав Тарновський. «Качанівка» була справжнім музеєм, де можна було побачити навіть шаблю Богдана Хмельницького [45].

До складу ансамблю входить [61]:

- палац у стилі класицизму;
- північний і південний флігелі (1770–1825 рр);
- цегляна водонапірна башта (1866–1898 рр);
- 2 службові будівлі в стилі пізнього класицизму (1830–40-ві рр);
- парадний двір зі скульптурами левів;
- альтанка Глінки в парку, що виконана в стилі романтизму;
- Георгіївська церква в стилі ампір (1818–1824 рр);
- неокласична господарська споруда.

Національний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"

створений постановою Кабінету Міністрів України № 445 від 14 червня 1993 року «Про Державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»» на базі комплексу пам'яток історії, культури та природи, пов'язаних з історією українського козацтва доби Гетьманщини [44].

Батуринський історико-краєзнавчий музей, розташований у пам'ятці архітектури "Будинок Генерального суду" (Будинок Василя Кочубея), увійшов до складу заповідника і став основою для експозиційної, фондової, пам'ятко-охоронної, природо-охоронної та кадрової діяльності заповідника після його реорганізації. У постійному користуванні заповідника перебуває 10 земельних ділянок загальною площею 31 га.

Більшість пам'яток та об'єктів культурної спадщини, що складають «Гетьманську столицю», знаходяться в історичному центрі міста та його південно-східних околицях. Серед них можна виділити територію Цитаделі Батуринської фортеці, де розташований Пам'ятник жертвам Батуринської трагедії 1708 року, Воскресенську церкву-усипальницю К. Розумовського, Будинок Генерального суду Лівобережної України в Кочубеївському парку, а також палац з прилеглим парком гетьмана Кирила Розумовського, який розташований у південно-східній частині.

До складу заповідника увійшли окремі пам'ятки, розташовані за межами Батурина: могила основоположника всеєвропейської школи бджільництва Петра Прокоповича в с. Пальчики, Батуринський Микола-Крупницький монастир в с. Вербівка та територія колишньої садиби Івана Мазепи на острові Поросючка (с. Халимонове).

Як бачимо, історико-культурний потенціал Чернігівщини знаходиться на високому рівні, проте наразі Чернігівська область активно стикається з таким викликом як зникнення культурно-історичних пам'яток. Ця проблема існувала ще раніше, проте повномасштабне вторгнення російської федерації значно посилило її – особливо на прифронтових територіях. Вже 27 лютого 2022 року російські війська знищили будівлю Чернігівського обласного молодіжного центру (колишній кінотеатр ім. Щорса). Зведений у 1939 році, він був зруйнований під час Другої світової, а в 1947-му — відбудований. Символічно, що у стінах цієї будівлі свого часу проходив судовий процес щодо німецьких та угорських військовополонених [71].

Багато релігійних споруд зазнали пошкоджень. Серед постраждалих - ансамблі Троїцько-Іллінського та Єлецького Успенського монастирів, а також наполовину зруйнована церква святителя Феодосія. Воскресенська, Катерининська, Свято-Казанська церкви й меморіал із каплицею архангела Михаїла на кладовищі «Яцево» також пошкоджені. Храми XI–XII століть у Дитинці, попри бомбардування, серйозних ушкоджень не зазнали. Вознесенська церква в Лукашівці зазнала значних руйнувань.

Також постраждала будівля Дворянського земельного банку початку ХХ століття, яка належить до рідкісного північного українського модерну й де розміщена обласна універсальна наукова бібліотека імені Короленка — найбільша книгозбірня регіону з фондом 868 тисяч примірників.

Музейний фонд Чернігова також зазнав значних втрат. Були пошкоджені фасад і частина експозиції Військово-історичного музею, а також музей-заповідник Михайла Коцюбинського. Постраждав і обласний художній музей імені Григорія Галагана: пошкоджений фасад і третина вікон. Музей, заснований у 1983 році, налічує понад 9000 творів мистецтва, що охоплюють період від ХVІ століття до сучасності.

Окупанти зруйнували будівлю Музею українських старожитностей Василя Тарновського, в якій наразі розташована Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва. Цінна колекція музею - картини, археологічні артефакти, зброя, збірка «шевченкіани», та предмети козацької доби, яку родина Тарновських збирала протягом ХІХ століття, не постраждала, оскільки експонати зберігалися в Чернігівському обласному історичному музеї.

За словами Сергія Лаєвського, директора Чернігівського обласного історичного музею імені Василя Тарновського, зруйнування будівлі Музею українських старожитностей стало однією з найбільш важких втрат серед пам'яток міста. Будівля, зведена в середині ХІХ століття й перебудована для музею наприкінці 1890-х, витримала більшовицькі захоплення 1918 та 1919 років, а також Другу світову війну. Однак дві 500-кілограмові фугасні бомби перетворили її на руїни. Навіть без даху і однієї зі стін будівля досі стоїть, немов утримувана музейним та бібліотечним духом, а на залишках стіни вціліла меморіальна плита з написом «Памяти Василя Васильевича Тарновского, Черниговское Губернское Земство».

Різні громади, волонтери та місцеві ініціативи фіксують наслідки воєнних злочинів, що завдають шкоди культурній спадщині. Одним із таких проєктів є «Листівки з України», створений командою Українського інституту за підтримки USAID та креативної агенції Green Penguin Media. Цей проєкт

ілюструє зміни в стані будівель до і після обстрілів, зокрема архітектурні пам'ятки Чернігівщини [93].

Влітку 2022 року команда проєкту разом із Discover UA, за підтримки Департаменту культури і туризму Чернігівської ОДА та обласного центру розвитку туризму, презентувала серію віртуальних турів, присвячених Чернігівщині [9]. Як зазначила Тетяна Коржинська, перша частина віртуального музею вже доступна на сайті «Чернігівщина туристична», де показані руйнування в Чернігові та селі Новоселівка. Крім того, вже проведено зйомки в інших селах, таких як Ягідне, Іванівка, Лукашівка, Анисове, та Новий Биків. Водночас, через щоденні обстріли північних громад, доступ до цих територій залишається неможливим, хоча пошкодження пам'яток, зокрема в Новгород-Сіверському та Городнянській громаді, там також зафіксовані.

Як бачимо, культурно-історичні пам'ятки мають значні пошкодження внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації, що вже має негативний вплив на туристичний потенціал області. Проте варто згадати і про слабку промоцію існуючих пам'яток

Якщо говорити про брендинг туристичного продукту не в Чернігові, а в області загалом, то тут мало пізнаваних брендів, які могли б спонукати туриста спеціально приїхати та відвідати їхні туристичні дестинації – лише можемо згадати національні історико-культурні заповідники «Гетьманська столиця» та «Качанівка». Проте багато історичних пам'яток мають значний історичний потенціал. Колишній директор Чернігівського історичного обласного музею імені Василя Тарновського Сергій Лаєвський вважає недооціненим місто Любеч. «Містечко, що згадується в літописах раніше за Чернігів, під 882 роком, розміщене на пагорбах лівого берега Дніпра, - розповідає Сергій, - декілька важливих історичних подій там відбулося у князівські часи. Містечко пов'язане з Малушею, Добринею, Антонієм Печерським, Іваном Мазепою, родинами Полуботків і Милорадовичів. Останні залишили по собі архітектурні комплекси. Доля не була до Любеча прихильною. Він поволі перетворився на звичайнісіньке село, причому не кращого штибу. Але його

слава не забута, і кращі часи повернуться на любецькі затишні вулички та пагорби» [71].

Величезну туристично-фестивальну перспективу, на думку Лаєвського, також має і Шестовицький археологічний комплекс, найбільший в Україні табір вікінгів, що складається з городища IX–X століть, курганного могильника, посаду. «Роками на березі Десни тут відбувався фестиваль історичної реконструкції «Коровель», на який з'їжджалися з України, Польщі, Швеції, Норвегії, - розповідає Сергій, - ми створювали виставки, було живе спілкування, потужні наукові форуми і, звісно, реконструкції боїв». Протягом багатьох років комплекс досліджувався археологами: наукові матеріали зберігаються в київських музеях і Чернігівському історичному музеї імені Василя Тарновського. І просто зараз скандинавські матеріали з чернігівського музею експонуються в Данії [71].

Підсумовуючи вище сказане, можемо стверджувати, що Чернігівщина має велику кількість культурно-історичних пам'яток як національного, так і міжнародного значення, які були б цікаві потенційному туристу, проте постійна загроза з боку російської федерації та велика кількість нерозкритих культурних пам'яток значно сповільнює зростання туристичного потенціалу області.

2.3. Природно-рекреаційний потенціал та екологічний туризм

Чернігівщина відома не лише своєю культурно-історичною спадщиною, але й значним природно-рекреаційним потенціалом. Рекреаційні угіддя займають понад 20% території області, особливо в районах, таких як Козелецький, Чернігівський та Новгород-Сіверський. На території регіону функціонують численні санаторії, будинки відпочинку, дитячі оздоровчі табори, водні станції, пляжі та лісопарки, а також 58 санаторно-курортних закладів. Щоліта в області працюють 372 дитячі оздоровчі табори, що робить її привабливою для сімейного відпочинку [49].

Природно-рекреаційний потенціал регіону надає великі можливості для розвитку туристичної галузі як у Чернігові, так і в області загалом. Чернігівщина є лідером в Україні за кількістю заповідних об'єктів, маючи 662 природно-заповідні території загальною площею 260,7 тис. га, що становить 7,81% території області. За останні два роки площа заповідних територій збільшилася на 7,188 тис. га, і до складу заповідного фонду входять 23 об'єкти загальнодержавного значення та 639 — місцевого [49].

Природно-заповідний фонд Чернігівщини, який є головним ресурсом для екологічного туризму, приваблює численних любителів екотуризму завдяки унікальним природним ландшафтам та штучно створеним об'єктам, таким як парки, зоопарки та ботанічні сади. У передміській зоні Чернігівського району нараховується 50 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею близько 9 тис. га, що становить 3,49% території району. Ці об'єкти включають заказники, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та заповідні урочища, які відрізняються своїми унікальними ландшафтами та біорізноманіттям [49].

Серед найбільших природних територій виділяються заказники, такі як «Ведильцівське», «Ревунівське», «Білоруський», «Ліпське», «Золотинка», «Шестовицький», «Ладинський» і «Сосинський». Також важливими об'єктами є заповідні урочища: «В'юнище», «Руднянське», «Торчин» і «Копачівська дача». Особливо варто відзначити парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва «Лизогубівський» (Седнівський парк), який є історичною та природною пам'яткою, що гармонійно поєднує культурне та природне багатство регіону.

Щодо річкового фонду області, то територією Чернігівщини протікає 1570 річок, загальна протяжність яких становить 8,5 тис. км. Найбільшими річками є Дніпро, Десна та Сейм [49]. Проте наразі спостерігається значне забруднення цих річок, через що їхня рекреаційна функція залишається під сумнівом. Раніше ці річки були придатними для розвитку водноспортивного туризму: прогулянок на човнах, змагань на байдарках, парусниках, плотах.

Цінним рекреаційним ресурсом були прибережні смуги річок з пляжними зонами. В поєднанні з природними ландшафтами, сприятливими для короткочасного відпочинку (лісопарки, лугопарки, пляжі), тут наявні резерви для розвитку рекреаційного туризму.

Однак, починаючи з 14 серпня 2024 року, почали з'являтися скарги на забруднення річки Сейм, а потім Десни. Були різні підозри щодо походження джерела забруднення – від мігруючої колонії бурих водоростей до прориву греблі з відходами шкіряного виробництва, проте головною версією є наступна: так, Державне агентство з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм вважає джерелом забруднення викид нечистот цукровим заводом в Тьоткіно на березі Сейму в Курській області [21]. За результатами гідрохімічного аналізу поверхневих проб води було виявлено значне перевищення гранично допустимих концентрацій амонію та завислих речовин. Це призвело до масової загибелі риби через критично низький вміст розчиненого у воді кисню.

Згідно з наявними даними, внаслідок забруднення річок Сейм та Десна загинуло понад 36 тисяч тонн біоресурсів, включаючи 12 тонн риби на Сумщині та 19 тонн на Чернігівщині. Державна екологічна інспекція України підрахувала, що збитки від цього забруднення перевищують 400 мільйонів гривень. "Але ж ми розуміємо, що це не остаточна цифра, тому що забруднення продовжується, продовжує гинути риба. Звісно, не так масово, але я думаю, що збитки будуть збільшуватись", - зазначає Олександр Краснолуцький, перший заступник міністра захисту довкілля та природних ресурсів України [52]. Ця екологічна катастрофа вказує на серйозні проблеми з якістю води та потребує негайних заходів для запобігання подальшому поширенню забруднення та відновлення біоресурсів. За думкою Краснолуцького, потрібно буде щонайменше два роки для відновлення флори та фауни, яка загинула [20].

Хоч наразі екологічна ситуація з головними річками області є незадовільною, все ж на Чернігівщині залишається багато об'єктів з природно-

рекреаційним потенціалом. Станом на 1 січня 2020 року природно-заповідний фонд Чернігівщини охоплює 669 об'єктів площею 262,4 тис. га, що становить 8,2% території області. До них належать національні природні парки «Ічнянський» та «Мезинський», дендропарк державного значення «Тростянець», регіональні ландшафтні парки «Міжрічинський» та «Ніжинський», а також Менський зоопарк державного значення. Особливу увагу привертає перший в Україні ревайлдинговий парк природи «Беремицьке», створений для відновлення унікального природного комплексу Придесення.

Більш детально розглянемо найвідоміші природньо-рекреаційні пам'ятки Чернігівщини – Ічнянський і Мезинський національні природні парки та державний дендрологічний парк «Тростянець».

Ічнянський національний природний парк був створений відповідно до Указу Президента України від 21 квітня 2004 року та розташований на території Прилуцького району Чернігівської області [55]. Він є важливою природоохоронною, рекреаційною, науково-дослідною та культурно-освітньою установою загальнодержавного значення, що входить до складу природно-заповідного фонду України. Парк підпорядковується Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України, а його оперативне управління здійснюється Департаментом природно-заповідного фонду та біорізноманіття.

Ліси займають 8300,95 га і розміщені рівномірно по території парку. Флора парку включає 52 рідкісних і малопоширених видів рослин, серед яких три занесені до Додатку I Бернської конвенції (маточник болотний, сон широколистяний, альдрованда пухирчаста), а 15 – до Червоної книги України, зокрема любка дволиста, осока богемська та підсніжник білосніжний. 37 видів є регіонально рідкісними та охороняються в межах Чернігівської області.

Серед тварин, занесених до Червоної книги України, зустрічаються очеретянка прудка, борсук, видра річкова та жук-олень. Парк відіграє важливу

роль у збереженні біорізноманіття північної частини Лівобережного Лісостепу, охороняючи цінні екосистеми та види.

З початку повномасштабного вторгнення діє заборона на відвідування цього парку згідно з розпорядженням Чернігівської ОВА № 147 від 20.04.2022 «Про тимчасову заборону відвідування населенням лісів і в'їзду до лісових масивів області транспортних засобів у період воєнного стану» [65].

Мезинський національний природний парк був створений у 2006 році з метою збереження, відтворення та раціонального використання унікальних природних комплексів Полісся, що мають велике природоохоронне, наукове, естетичне та рекреаційне значення. Парк розташований переважно на високому правому березі річки Десна, звідки відкриваються неймовірні краєвиди на заплавні луки та саму річку [56].

Мезинський парк є не лише природною, а й археологічною скарбницею. Тут була виявлена одна з найдавніших палеолітичних стоянок, вік якої близько 20 тисяч років. Серед археологічних знахідок – залишки житла, збудованого з кісток мамонта, а також різноманітні мистецькі вироби, включаючи статуетки й прикраси. Ці артефакти стали основою для зображення мамонта на логотипі парку.

Листяні ліси Мезинського національного природного парку, що розташовані у ярах і балках, є притулком для багатьох рідкісних видів флори. Серед них зустрічаються десятки видів папоротей, а також сім видів лісових орхідей. Однією з найбільш вражаючих рослин є папороть "Страусове перо," листя якої можуть сягати двометрової довжини. У заростях хвоща зимуючого, які зустрічаються в ярах, можна відчутти подих давніх часів, що нагадують епоху динозаврів [35].

Долина Десни є важливим маршрутом для міграції птахів, особливо навесні та восени. Серед мігруючих птахів можна побачити гусей, сіру чаплю та чорного шуліку. У лісах мешкають дикі кабани, лисиці й косулі, а старі дуби стають ареною "турнірів" жуків-оленів у червні. Заплавні луки Десни рясніють

різнобарвними метеликами, що додає краси й життя цьому багатому природному ландшафту [66].

Води Десни населяють 46 видів риб, серед яких рідкісні види, такі як марена дніпровська, йорж-носар, минь річковий та стерлядь.

Для туристів у парку працюють два гостьові будинки та археологічний музей у селі Мезин. Відвідувачі можуть скористатися розробленими туристичними маршрутами та орендувати спорядження для прогулянок і досліджень території.

Державний дендрологічний парк «Тростянець» НАН України, розташований у селищі Тростянець Чернігівської області, є унікальною пам'яткою садово-паркового мистецтва. Його історія починається у 1834 році, коли відомий український меценат і культурний діяч Іван Михайлович Скоропадський, нащадок гетьмана Лівобережної України, розпочав створення парку. Роботи тривали до 1864 року, і тепер парк займає площу 204,7 га [16].

В парку зростає понад 400 видів дерев та кущів, серед яких є й екзотичні види, висаджені ще у 40-х роках XIX століття. Однією з головних композиційних складових парку є Великий став, довжиною 1,3 км і шириною до 100 м. Його доповнюють два менші ставки, створюючи гармонійну водну систему, що підкреслює красу ландшафту [84].

Попри втрату палацу під час революційних подій та воєн на початку XX століття, в парку збереглися два флігелі, в яких колись зупинялися видатні особистості, зокрема художники та артисти. Парк також зберігає пам'ять про його засновника - тут знаходиться могила Івана Скоропадського та постамент мармурового пам'ятника ангела, який, за переказами, вказував на небо. Сьогодні дендропарк «Тростянець» є важливою природною та культурною пам'яткою, що приваблює туристів і науковців завдяки своїй багатій флорі, історичній спадщині та мальовничим ландшафтам.

Роблячи проміжний підсумок, можемо стверджувати, що Чернігівщина має велику кількість природно-рекреаційних об'єктів, проте, як і у випадку з культурно-історичними пам'ятками, на заваді розвитку туристичного

потенціалу стало повномасштабне вторгнення російської федерації. Після того, як окупанти відійшли з Чернігівської області, вже 20 квітня 2022 року Чернігівська обласна військова адміністрація видала розпорядження № 147 «Про тимчасову заборону відвідування населенням лісів і в'їзду до лісових масивів області транспортних засобів у період воєнного стану» що значно ускладнює успішне введення туристичного бізнесу [70].

Проте не лише це стало на заваді обслуговуванню туристів. Як зазначають власники різноманітних екосадиб та природних парків, військове вторгнення та його наслідки призвели до значного *скорочення туристичного потоку*, що мало негативний вплив на отримання прибутків від туристичної галузі. До прикладу, власниця еко-садиби «На селі у дідуся» Тамара Собецька говорить про 100% збитків через відсутність запитів. У свою чергу керівник Парку природи «Беремицьке» Тетяна Ферльовська та власник садиби «Андріївські озера» Сергій Карпачов наголошують на необхідності фізичного присутності для ефективного управління, так як в перші місяці повномасштабного вторгнення це було проблематичним. Також багато власників природно-рекреаційними об'єктами наголошували на необхідності покращення (а в деяких випадках і повного відновлення) інфраструктури та майна, яке було пошкоджено внаслідок бойових дій чи вкрадено російськими мародерами – це підкреслює вже згадана вище Тетяна Ферльовська та власник гостинної садиби «Будинок хаскі» Анатолій Прокопець [96, 101].

Це лише декілька прикладів того, як повномасштабне вторгнення та його наслідки негативно впливають на туристичний потік Чернігівської області, проте з природно-рекреаційними об'єктами залишається невирішеною та ж сама проблема як і з культурно-історичними пам'ятками - це слабка промоція вже існуючих об'єктів та екосадиб, хоча їх вибір широкий та на будь-який смак. До прикладу, *відпочинковий комплекс «Стара пристань»* (с. Кладьківка, Чернігівський р-н), також відомий як «Будинок хаскі», розташований на мальовничому березі річки Десна [3]. Це місце ідеально підходить для тих, хто шукає незабутні враження та активний відпочинок. Тут можна покататися на

конях або собачих упряжках, спробувати терапевтичні практики, такі як іпотерапія чи єнототерапія. Для любителів активного спорту пропонують байкджорінг та трекінг із хаскі. Крім цього, відвідувачі можуть насолодитися чудовими краєвидами вигинів річки Десни, порелаксувати в бочці-сауні, а також зустріти схід або захід сонця, що стане справжньою насолодою для душі. Для повного занурення у природу гості можуть залишитися на ночівлю в затишних дерев'яних котеджах «Дім Хаскі» та «Дім Каюра», що знаходяться на території комплексу.

Також варта згадки буйволова ферма TAsbio (с. Рудня, Чернігівський р-н) - це ферма, розташована серед дивовижної природи, спеціалізується на вирощуванні буйволів та виготовленні молочної продукції [5]. Після екскурсії, під час якої гості знайомляться з буйволами, на них чекає дегустація різноманітних сирів та іншої продукції з буйволиного молока, таких як бурата, моцарела, страчатела, сулугуні, халумі, рікота, йогурти та масло.

Екоферма «Копиця сіна» (с. Пархимів, Чернігівський р-н) поєднує зоопарк та ягідну ферму на березі Десни, серед лісів і луків [23]. Крім свійських тварин, тут мешкають поні, єноти, олені, павичі, яких можна годувати і фотографувати. Гості мають змогу відпочити в автентичних будиночках чи наметах, спробувати апітерапію та поласувати сезонними ягодами.

Заміський комплекс «Бреч» (с. Бреч, Корюківський р-н) входить у ТОП-10 європейських заводчиків ганноверської породи коней [53]. На території понад 50 га гармонійно поєднані природа й архітектура з різних куточків світу. Комплекс пропонує розміщення в котеджах, відпочинок у басейні, СПА-послуги, кінні прогулянки, оренду квадроциклів, боулінг, більярд та інші активні розваги.

Заміський спа-готель «ШишкіNN» (с. Снов'янка, Чернігівський р-н) оточений сосновим лісом із лікувальним повітрям, полями та річкою Снов [54]. Комплекс пропонує СПА-послуги, лазню, активний відпочинок, включно

з риболовлею у власному ставку, екскурсії на велосипеді та квадроциклах, а також комфортне проживання та смачну кухню.

Підсумовуючи вище сказане, можемо стверджувати, що Чернігівщина володіє значним природно-рекреаційним потенціалом, завдяки великій кількості унікальних природних ландшафтів та заповідних територій, які можуть приваблювати любителів екотуризму та активного відпочинку. Проте постійна військова загроза з боку російської федерації, недостатньо розвинена інфраструктура та слабка промоція вже існуючих природних пам'яток стримують повний розвиток цього напрямку та зростання туристичної галузі в регіоні.

Висновок до розділу 2

Чернігівська область володіє значним туристичним потенціалом, зумовленим багатством історико-культурної та природної спадщини, вигідним географічним положенням і доступністю для внутрішніх та міжнародних туристів. Сприятливі природні умови, різноманітні ландшафти, мальовничі річки та наявність унікальних заповідних територій створюють можливості для розвитку рекреаційного та екологічного туризму. Особливої уваги заслуговує історична та культурна спадщина області, що охоплює пам'ятки різних епох – від домонгольського періоду до сучасності. Наявність численних музеїв, заповідників, палацових комплексів і фестивалівних майданчиків підвищує культурну цінність Чернігівщини як туристичного напрямку, роблячи її привабливою для культурного, подієвого, релігійного та пізнавального туризму.

Незважаючи на значний потенціал, розвиток туристичної сфери області стикається з рядом серйозних викликів, особливо внаслідок воєнних дій на території України. Пошкоджені або зруйновані культурно-історичні пам'ятки, заміновані території, обмежений доступ до багатьох об'єктів та значне скорочення туристичних потоків внаслідок повномасштабного вторгнення

російської федерації суттєво стримують розвиток туристичної галузі. Це також ускладнює економічне відновлення регіону, адже значна частина туристичної інфраструктури потребує відновлення та модернізації. Додатковими проблемами залишаються слабка впізнаваність багатьох пам'яток та недостатня промоція туристичних об'єктів.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Розробка заходів щодо нарощення туристичного потенціалу Чернігівської області

Як можемо спостерігати в попередньому розділі, Чернігівщина має значний культурно-історичний та природньо-рекреаційний потенціал, проте це не єдині напрямки, які можна розвивати задля збільшення туристичної пізнаваності області, та як наслідок – зростання кількості туристів.

Перший потенційний напрямок – це розвиток гастрономічного туризму, популярність якого постійно зростає у світі. Хоч Чернігівщина не має впізнаваної «коронної страви» як, наприклад, галушки на Полтавщині чи банош на Закарпатті, однак є багато місцевих страв, про які мало хто знає, але вони мають великий потенціал для гастрономічного туризму. Наприклад «борщ по-чернігівськи» – готується на узварі із сушених груш або яблук; «печеня по-чернігівськи» із додаванням лисичок; сіверський куліш – на м'ясному бульйоні із додаванням підсмаженого сала і печінки; калинник – пиріг з калиною; налисники з капустою, рогалики прилуцькі, юшка варвинська з курятини та білих грибів.

Окремої згадки вартують ті страви, які внесені до списку нематеріальної культурної спадщини (НКС) Чернігівщини [46]. Це така страва як «бабка» від Плисківської громади (Ніжинський район), основним інгредієнтом якої є крохмаль. З нього печуться млинці, які в подальшому нарізаються у формі локшини та запікаються в глиняних горщиках в печі з гарячим молоком [2]. Або ще згадаємо таку страву як «гартаначка» від Носівської громади (Ніжинський район), яка являє собою пшоняну кашу з м'ясом та картоплею, запечену в казані [99]. Наступною стравою, внесеною в НКС Чернігівщини, є «деруха» від Холминської громади (Корюківський район) – схожа на класичні

деруни, однак з додаванням до тертої картоплі засмажки з цибулі, моркви та сала. Це все потім перемішується між собою, викладається у ємність та ставиться запікатися у піч [17]. Останньою ж стравою з цього списку будуть «березинські пряники» від Березнянської громади (Чернігівський район), оригінал рецепту приготування яких зберігся на списаних аркушах у старовинному псалтирі 1897 р. родини О.В.Шевченка [103].

Любителі екзотичних страв також зможуть віднайти на Чернігівщині цікавий кулінарний досвід для себе. Так, в селі Шевченка Комарівської громади (Ніжинський район) можна скуштувати таку незвичну страву як «гаврики» - здавна там так називають пташенят ворон. Полюють на них, доки пташенята ще не вилетіли з гнізд, а вже впольовані пташенята патраються, як і будь-яка інша свійська птиця – пир'я при цьому не обскубується, а знімається разом з чорною шкурою. Оброблені тушки, зазвичай, вкидаються до казану, де вариться юшка за класичним рецептом першої страви з додаванням птиці. Ті, хто куштували цю страву відмічали, що м'ясо на смак нагадує голуба чи перепілку.

В рамках розвитку Чернігівщини як краю гастрономічного туризму, також доцільним буде відновлення та подальший розвиток популярних гастрофестивалів, проведення яких було призупинено через повномасштабне вторгнення російської федерації. Це такі заходи як:

- Рибний фестиваль «Золотий короп» у однойменному селищі Короп в рамках святкування дня села в останню суботу липня;
- Фестиваль кулешу в селі Піски колишнього Бахмацького району, у рамках щорічних фестивалів «Відродження українського села, його духовності та традицій» [24];
- Дерун-фест у Чернігові, на якому в 2017 році було встановлено рекорд України по «приготуванню найбільшої кількості дерунів на одній локації» - понад 5000 [91];
- Фестивалі борщу у Городищі (Коропська громада) та Бахмачі [86];
- Фестиваль вареників у селі Іваньків Понорницької громади [89].

Хоч про перераховані вище страви та фестивалі мало хто знає, однак на Чернігівщині вже є широко відомі за межами України кулінарні бренди, які було б доцільно залучити до промоції області як гастрономічного краю – це «Ніжинські огірки» та пиво «Чернігівське». Щодо маринованих солоних огірків, то цінують їх особливий смак і хруст, секрет якого полягає в багатому іонами срібла ґрунті Чернігівщини. Спеціальні рецепти, що використовувалися ще в XVII столітті, грецькі традиції Ніжина та чиста джерельна вода надають огіркам їх унікальні смакові властивості. У XIX столітті слава про цей продукт розлетілася по всьому світу, його експортували у понад 50 країн, і він навіть став обов'язковою закускою на імперському столі. З 1927 року в Ніжині працює консервний завод, один із найвідоміших виробників консервованих овочів у Радянському Союзі [47]. У місті навіть встановлено пам'ятник огірку, який є привабливою туристичною атракцією – з ним можете ознайомитися на рис.3.1 [60].

Рисунок 3.1. Пам'ятник ніжинському огірку

Щодо Чернігівського пива, його історія почалася у 1988 році, коли до 1300-річчя міста був створений новий рецепт пива, названий на честь Чернігова. Висока якість пива пояснюється відбірними інгредієнтами та різноманіттям сортів. Одним із найцікавіших є «Чернігівське спеціальне. Рецепт 28», що виготовляється обмеженими партіями. Інші популярні сорти

включають «Чернігівське преміум», «Чернігівське біле», «Чернігівське паб Лагер» та інші [63].

Як можемо спостерігати, гастрономічний туризм є доволі перспективним напрямком розвитку туристичної галузі Чернігівщини, проте даний регіон має не лише багату кулінарну спадщину, а й культурну також. Чернігівська область має велику кількість рідкісних звичаїв та ритуалів, які можуть зацікавити потенційних туристів та стати другим потенційним напрямком розвитку туристичного потенціалу даного регіону.

Детальніше розглянемо такий унікальний звичай серед сіл Чернігівщини як «святкування віхи» (зустрічаються ще такі назви як «вільха» та «веха»). Це давній ритуал встановлення завітчаних троїцько-купальських дерев на Зелені свята, який притаманний окремим регіонам Лівобережжя, в тому числі й Чернігівщині. Клечаної суботи неодружені парубки кутка вирушали по «віху» – стовбур сосни завдовжки 6-10 метрів. Її належало доправити до місця майбутнього святкування. Кожен куток села намагався, аби саме його «віха» була найвищою та найгарнішою.

Прикрашати «віху» починали у пообіддя. На її вершину прикручувалося велосипедне колесо, як символ щедрого сонця. На колесо саджалася святково вдягнена лялька. Після цього колесо клалося на стіл, аби прикрашати «віху» можна було з усіх боків. Живого матеріалу для оздоблення потрібно було багато. Суть оздоблення полягала в обгортанні стовбура зеленню та квітами. Це обв'язувалося рибальською волосінню або мідним дротом. Тим часом парубки копали яму під «віху» завглибшки півтора-два метри, в яку потім її всі разом вставляли. По колу вкопувалося клечання – принесені малечою двометрові зелені гілки. Отримана композиція символізувала райський сад з деревом життя у центрі. Вигляд самої «віхи» зображений на рис. 3.2:

Рисунок 3.2. Вигляд святкової «віхи»

Після встановлення «віхи» учасники обряду починали готувати святкову юшку. Трапеза розпочиналась у сутінках і мала тривати до світанку неділі, аби не допустити «падіння віхи». Серед парубків села вважалось великим досягненням повалити вночі чиюсь «віху», яку не встерegli мешканці кутка.

На нашу думку, даний ритуал має великий туристичний потенціал. Зокрема, він може привернути увагу туристів, зацікавлених у культурній спадщині та автентичних звичаях. Проведення інтерактивних заходів, що дозволяють гостям брати участь у прикрашанні «віхи», долучатися до підготовки святкової трапези чи спостерігати за процесом змагання між поваленнями «віхи», може надати нових вражень та знань про місцеві традиції. Запрошені майстри могли б організувати майстер-класи з виготовлення обрядових прикрас, а вечірні урочистості з юшкою та народними піснями додали б святку колориту та атмосфери. Така автентична подія сприяла б популяризації Чернігівщини як регіону з багатою культурною спадщиною.

Однак на прикладах гастрономічного та культурного туризму можемо помітити наступну системну проблему нарощення туристичного потенціалу Чернігівщини – це слабка промоція вже існуючих туристичних принад та destinations. Багато що в області має значну туристичну привабливість для потенційних туристів, проте й досі залишається незвіданим для них.

Тому третій потенційний напрямок розвитку – це активна промоція вже існуючих туристичних об'єктів з нахилом саме на електронну рекламу. Це зумовлено тим, що за результатами дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців, проведеною компанією Human Research на замовлення Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) у листопаді/грудні 2021 року, основним джерелом інформації про туристичні об'єкти України для українських туристів є соцмережі (50%), поради знайомих (40%) та мережа інтернет (33%) – в цьому питанні респонденти могли обирати декілька варіантів відповіді [18]

Промоцію існуючих туристичних атракцій та destinations доцільно робити на базі туристичного порталу «Чернігівщина туристична», створеного наприкінці 2021 року за грантові кошти [95]. З перевагами використання туристичного порталу можна ознайомитись на рис.3.3:

Зібрані в єдиному місці всі туристичні об'єкти області

- це дозволить їх просувати як єдиний сформований туристичний продукт області

Простота ведення туристичного порталу

- наповнювати вже готовий туристичний портал буде простіше, ніж створювати та підтримувати веб-сайт до кожної туристичної пам'ятки

Економічна вигода ведення туристичного порталу

- просування одного туристичного порталу буде економічно вигідніше, ніж просування окремих веб-сайтів кожної туристичної пам'ятки

Рисунок 3.3. Переваги використання туристичного порталу «Чернігівщина туристична» для промоції туристичних атракцій

Також цей портал представлений в таких соцмережах як YouTube, Instagram, Facebook та Telegram, який потрібно активно розвивати [114, 108, 112, 106]. Це можна робити за допомогою таких інструментів як таргетована реклама та SEO-оптимізація.

Детальніше розглянемо обидва інструменти. Таргетована реклама спрямована на конкретні аудиторії, використовуючи дані про їхні інтереси, поведінку, розташування та демографічні особливості. Найкраще таргетована реклама зарекомендувала себе в соціальних мережах, а саме Facebook та Instagram. Туристичні компанії можуть використовувати ці платформи для просування своїх послуг, привертаючи увагу людей, які цікавляться подорожами або конкретними напрямками. Наприклад, компанія, що спеціалізується на екотуризмі, може налаштувати рекламні оголошення для людей, які зацікавлені в природоохоронних темах чи екології.

Окрім соціальних мереж, таргетована реклама може розміщуватися на інших цифрових платформах, таких як пошукові системи, блоги, вебсайти та мобільні додатки. Наприклад, можна придбати рекламний простір на популярному туристичному блозі чи в мобільному додатку для мандрівників, щоб привернути увагу до своїх послуг цільової аудиторії.

SEO-оптимізація буде більш актуальною для туристичних сайтів та порталів. SEO (Search Engine Optimization) – це комплекс заходів, спрямованих на покращення позицій сайту в пошукових системах, що підвищує його видимість для користувачів, які шукають релевантну інформацію. Оптимізація туристичного сайту забезпечує кращу видимість у пошукових системах і збільшення органічного трафіку, що підсилює конкурентоспроможність туристичних компаній на ринку.

Наступна потенційний напрямок розвитку туристичного потенціалу Чернігівщини стосується активної взаємодії з туроператорами, яка може суттєво підвищити туристичну впізнаваність та привабливість області як на національному, так і на міжнародних ринках. У 2019 році в області було 6 туроператорів та 40 турагентств, що надавали послуги з організації

внутрішнього та міжнародного туризму, але їхня діяльність здебільшого була зосереджена на виїзному туризмі [49]. Для досягнення мети пропонується реалізувати наступні заходи:

- Організація ознайомчих турів для фахівців туристичної індустрії. Запрошення туроператорів на екскурсії Чернігівською областю допоможе їм особисто оцінити красу та привабливість регіону. Відвідування основних туристичних об'єктів, історичних пам'яток і природних ландшафтів дозволить краще усвідомити потенціал Чернігівщини та стимулюватиме їх до просування регіону у своїх програмах.

- Співпраця з туроператорами для розробки спеціалізованих туристичних пакетів. Слід створити привабливі маршрути, які охоплюватимуть найцікавіші місця області з акцентом на різні тематики - культурні, природні, гастрономічні або етнографічні тури.

- Впровадження взаємовигідних програм для туроператорів, таких як знижки на послуги чи додаткові переваги для тих, хто активно просуває Чернігівську область. Це можуть бути спеціальні умови співпраці або фінансова підтримка, що стимулюватиме їхню активність у просуванні регіону.

- Організація освітніх заходів для туроператорів, таких як семінари, тренінги та екскурсії, які допоможуть їм глибше зрозуміти туристичний потенціал Чернігівщини. Співпраця з місцевими експертами та гідами сприятиме обміну досвідом та ідеями, що допоможе туроператорам більш ефективно просувати область серед своїх клієнтів.

Реалізація даних заходів сприятиме активній співпраці з туроператорами, що, в свою чергу, матиме позитивний вплив на розвиток туристичного потенціалу Чернігівської області

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що Чернігівщина має значний потенціал для розвитку туристичної галузі, зокрема в напрямках гастрономічного та культурного туризму. Місцеві автентичні страви та унікальні кулінарні традиції, а також відродження гастрономічних фестивалів

можуть залучити нових туристів. Крім того, унікальні ритуали, як-от «святкування віхи», можуть стати цікавим пізнавальним досвідом для відвідувачів, зацікавлених в автентичних українських традиціях.

Для подальшого зростання туристичного потоку Чернігівщині слід активно просувати існуючі туристичні об'єкти через електронну рекламу та соціальні мережі. Використання туристичного порталу «Чернігівщина туристична» дозволить об'єднати інформацію про пам'ятки та події в одному місці, що сприятиме формуванню комплексного туристичного продукту.

3.2. Стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівської області

Чернігівщина має дуже давню історію та велику кількість культурно-історичних пам'яток, які можна залучити для зростання туристичного потенціалу регіону. Надалі будуть запропоновані стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівської області з метою підвищення її туристичної привабливості, збереження культурної спадщини та створення сприятливих умов для розвитку туризму.

Перше, на що звернемо увагу – це відновлення та реставрація архітектурних пам'яток. Ця проблема існувала давно, але з початку повномасштабного вторгнення російської федерації вона набула особливої актуальності. Вже згадувані у попередньому розділі такі пам'ятки як ансамблі Троїцько-Іллінського та Єлецького Успенського монастирів, будівля Дворянського земельного банку, музей-заповідник Михайла Коцюбинського, музей українських старожитностей Василя Тарновського та інші зазнали пошкоджень від воєнних дій та потребують реставрації, проте на даний момент в Україні відсутня чітка стратегія реставрацій національних пам'яток. В розвитку цього напрямку 5 грудня 2023 року в Києві був проведений міжнародний форум на тему «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після великої війни» [92], в рамках якого вдалося досягти

домовленості про підписання Меморандуму про співпрацю між Мінкультом та Всеукраїнською Асоціацією Охорони Культурної Спадщини про «співпрацю з реставрації та відновлення культурної спадщини України після великої війни». Також з 18 квітня 2024 року окремо була започаткована «Національна програма підготовки фахівців з реставрації пам'яток культурної спадщини», так як в країні спостерігається гострий дефіцит спеціалістів з ремонтно-реставраційних робіт [7]. Те, що такі заходи проводяться, є гарним сигналом для відновлення культурно-історичних пам'яток, але вже на даний момент потрібна ухвалена національна стратегія по їх відновленню та реставрації, допоки не стало запізно.

Наступний пунктом стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівської області буде використання історичних реконструкцій для відтворення важливих історичних битв і подій, які відбувалися на території області. Це може включати костюмовані битви, театралізовані вистави та фестивалі, що привертатимуть шанувальників історії з різних куточків країни та світу.

Взагалі історична реконструкція гарно зарекомендувала себе в світі як один з методів подієвого туризму. Серед найвідоміших історичних реконструкцій світу можемо згадати Битву за Геттісберг (штат Пенсильванія, США), рицарський турнір у замку Лідс (графство Кент, Англія), один з найбільших фестивалів вікінгів Йорвік (графство Йорк, Англія), Битва при Ватерлоо (Бельгія), Облога форту Тікондерога (Нью-Йорк, США) – щорічно ці реконструкції приваблюють тисячі любителів історії та просто шукачів незвичайного досвіду [34], що, в свою чергу, сприяло економічному розвитку тих територій, які були залучені для цього [64].

Щодо Чернігівщини, то пропонуються наступні історичні реконструкції:

- на основі щорічного Mamont Fest в селі Радичів Понорницької громади біля Мезинського національного природного парку відтворювати побут людей пізнього палеоліту [42]. Також це місце славиться тим, що неподалік була знайдена перша в світі колекція музичних інструментів,

тому в додачу до Mamont Fest пропонується створення музичного фестивалю «Neolit-BAND» з використанням ударних та шумових інструментів, за допомогою яких відтворюватиметься музика палеолітичної культури;

- битву під Лиственном у 1024 році між Ярославом Мудрим та Мстиславом Хоробрим за поділ Русі між Києвом та Черніговом;
- з'їзд князів у Любечі в 1097 році, результатом якого було об'єднання руських князів у боротьбі проти половців. До реконструкції можна ще додати театралізовану ходу найвідоміших учасників того з'їзду – Святополка Ізяславовича, Володимира Мономаха, Давида Ігоровича та Василя Ростиславовича;
- події Чорної ради 1663 року в Ніжині, на якій було зрадницьки обрано гетьманом Івана Брюховецького – ці події було описано в однойменному історичному романі Пантелеймона Куліша;
- бій під Крутами 1918 року. Щорічно в Крутах проводяться меморіальні заходи з вшануванням загиблих героїв, однак на додачу до цього можна впровадити елементи історичної реконструкції – як приклад можемо взяти вже існуючу реконструкцію товариства пошуку жертв війни «Пам'ять» у Львові [87].

Також дані реконструкції можуть мати практичну користь і в освітній галузі. Дотичним до цього буде наступний пункт стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівської області – розробка культурно-історичних екскурсій для школярів. В світі це є поширеною практикою, коли шкільні освітні екскурсії стали невід'ємною частиною національної освітньої програми – як приклад можемо згадати японські «shūgaku ryokō» чи німецькі «Schülerfahrten» [109, 110]. Впровадження таких культурно-історичних екскурсій матиме позитивний вплив як на розвиток туризму в регіоні та збереження історичних пам'яток, так і на формування національної свідомості.

Ключовим елементом даних екскурсій буде відвідування історичних

пам'яток та музеїв Чернігівщини. Для кращих вражень пропонується робити культурно-історичні екскурсії більш інтерактивними – цього можна досягти за допомогою тематичних майстер-класів, квестів, театралізованих вистав та вже згаданих раніше історичних реконструкцій.

Такі екскурсії з визначними історичними пам'ятками області варто розробляти у відповідності до шкільної програми з історії України, щоб школярі поєднували пізнавальну та освітню мету даних подорожей. Перелік історичних пам'яток Чернігівщини для вивчення різних періодів історії України запропонований у таблиці 3.1:

Таблиця 3.1 - Перелік історичних пам'яток Чернігівської області для вивчення різних періодів історії України

Історичний період	Пам'ятка для відвідування
Стародавня історія України	Мізинський національний природний парк
Русь-Україна	Дитинець, Борисоглібський собор, Спасо-Преображенський собор, П'ятницька церква, Антонієві печери, музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім», історико-археологічний комплекс «Древній Любеч»
Козацька Україна	Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», Катерининська церква, Будинок полкової канцелярії, Миколаївський собор, Свято-Троїцький Густинський монастир
Україна у складі російської імперії	Чернігівський вал, Національний історико-культурний заповідник «Качанівка», Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. Коцюбинського, Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана, Тростянецький дендропарк, Музей Кибальчича, аптека Михайла Лігди, музей рідкісної книги імені Г.П. Васильківського, Ганнина Пустинь
Українська революція	Меморіал пам'яті героїв Крут
Друга світова війна	музейно-меморіальний комплекс партизанської слави «Лісоград», Чернігівський військово-історичний музей

Складено автором

Створення таких культурно-історичних екскурсій для школярів сприятиме зростанню кількості відвідувачів культурно-історичної спадщини Чернігівської області, що, в свою чергу, матиме позитивний ефект на туристичний потенціал регіону.

Наступним пунктом стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу області буде розвиток та просування воєнного туризму, що буде особливо актуально в теперішні часи. Чернігівщина була серед тих регіонів, які прийняли на себе перший удар повномасштабного вторгнення російської федерації. Понад 2/3 області під окупацією, 37 днів облоги Чернігова, 684 загиблих цивільних та 1349 поранених станом на момент повної деокупації області – ось ціна, яку заплатила Чернігівська область за існування в незалежній Україні [104]. Те, що Чернігівщина вистояла, викликає повагу та значний інтерес як у громадян інших областей України, так і в іноземців.

Багато об'єктів, пов'язаних з повномасштабною війною, можуть бути залучені для просвітницької мети та зростання туристичного потенціалу. Можемо згадати місто Чернігів, яке змогло пережити блокаду російської армії. Багато інфраструктурних та туристичних об'єктів було зруйновано – частина з них вже згадувалася у II розділі. Окремої згадки варті руйнування готелю «Україна» та стадіону ім. Ю.Гагаріна – в Чернігові вони стали найвпізнаванішими символами агресії російської армії.

Рисунок 3.4. Зруйнований стадіон ім. Ю.Гагаріна

Іншою моторошною пам'яткою, яка стала відомою на весь світ є шкільний підвал в селі Ягідному, де 28 днів тримали в заручниках 366 місцевих жителів, 67 з яких – діти [62]. Цих людей тримали в підземному приміщенні площею всього 198 м², лише зрідка випускаючи надвір. 10 місцевих жителів так і не змогли дочекалися звільнення села Збройними силами України.

Особливо символічною пам'яткою російсько-української війни буде пам'ятник Олександрю Мацієвському в місті Ніжин – солдату, якого розстріляли російські військові з особливим цинізмом після слів «Слава Україні» [88].

Рисунок 3.5. Пам'ятник Олександрю Мацієвському в Ніжині

Такі злочини варто показувати всьому світу, демонструючи справжню натуру російських військових та керівництва їхньої країни. Також варто пам'ятати тих, хто віддав найдорожче задля збереження існування нашої країни. Саме цьому і сприятиме розвиток воєнного туризму в Чернігівській області.

Наступним пунктом стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу області буде розробка нових історичних маршрутів, що охоплюють ключові історичні та архітектурні пам'ятки Чернігівщини. В інформаційному порталі «Чернігівщина туристична» є окремий розділ з готовими туристичними маршрутами. На культурно-історичну тематику пропонуються наступні: «В гостях у гетьманів», «В Крутах – круто!», «Спадок Розумовських», «Стародавній Чернігів», «Дворянські перлини Чернігівщини», «Слава Галаганів», «Літописними містами» та «Сіверський край» [26-33]. Географія цих маршрутів охоплює такі населені пункти як Чернігів, Сосниця, Мізин, Новгород-Сіверський, Любеч, Сокиринці, Прилуки, Дегтярі, Тростянець, Качанівка, Батурин, Чемер, Козелець та Крути.

Проте в цих маршрутах оминули таке історичне місто як Ніжин, яке має величезний туристичний потенціал. Для його реалізації пропонуємо розробку наступного історичного маршруту, назва якого «Гоголівська вулиця – територія української культури». Тривалість даного історичного маршруту становитиме близько 1,5 години, за які туристи зможуть ознайомитися з наступними пам'ятками:

- першому в світі пам'ятнику Миколі Гоголю, побудованому в 1881 році;
- Миколаївським собором, в якому за легендою вінчався третім шлюбом Богдан Хмельницький та склав присягу гетьман Іван Брюховецький, обраний в Ніжині на Чорній раді в 1663 році;
- Михайлівською церквою з вмурованими брилами стінами храму епітафіями грецькою мовою;
- Всіхсвятською церквою XVII століття;
- Троїцькою церквою XVIII століття
- церквою Іоанна Богослова – чи не єдиною двоповерховою церквою в Україні, в якій був хрещений Юрій Лисянський, якого вважають першим українцем, здійснившого навколосвітню подорож;
- пам'ятник власне самому відомому мореплавцю Юрію Лисянському;
- пам'ятник видатній акторці та театральній діячці Марії Заньковецькій.

Даний історичний маршрут дозволить туристам відкрити по новому для себе місто Ніжин як важливий центр культури та історичної значимості в історії України.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що розвиток культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівської області є важливим напрямом для зміцнення туристичної привабливості регіону та збереження його багатой спадщини. Запропоновані стратегії, такі як відновлення та реставрація архітектурних пам'яток, використання історичних реконструкцій, розробка культурно-історичних екскурсій для школярів, розвиток та просування воєнного туризму, розробка нових історичних маршрутів, спрямовані на популяризацію унікальної культури та історії області, що дає можливість залучити широку аудиторію туристів. Вони не лише підкреслюють самобутність регіону, а й відкривають нові можливості для його економічного розвитку, створення робочих місць і залучення інвестицій.

3.3. Пропозиції щодо розвитку та вдосконалення природно-рекреаційного потенціалу Чернігівської області

Чернігівська область має значний природно-рекреаційний потенціал, проте його використання в туристичних цілях опинилося під загрозою внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації. Обмеження використання рекреаційних ресурсів зумовлені замінуванням територій, регулярними обстрілами прикордонних громад, значним забрудненням основних річок області, а також постановою Чернігівської обласної військової адміністрації, яка забороняє відвідування лісів та в'їзд до лісових масивів під час воєнного стану. Попри ці обмеження, туристична галузь продовжує розвиватися. У цьому контексті будуть представлені пропозиції щодо розвитку та вдосконалення природно-рекреаційного потенціалу Чернігівської області, як за нинішніх умов, так і після скасування воєнного стану та

нормалізації екологічного стану річок.

Першою нашою пропозицією буде розвиток агротуризму в сільських районах. Взагалі науковці по різному трактують поняття агротуризму, однак більшістю авторів під «агротуризмом» розуміється вид відпочинку у сільській місцевості за участю у сільськогосподарській діяльності підприємства [12]. Також варто відмітити те, що в європейських країнах, на відмінну від України, різниця між поняттями «сільський туризм» та «агротуризм» є суттєвою – «агротуризм» більше сприймається як відпочинок на фермах, де туристи можуть ознайомитися з сільськогосподарським виробництвом, тоді як «сільський туризм» - це просто відпочинок у сільській місцевості.

Агротуризм матиме актуальність для міських жителів, які захочуть відпочити від міської метушні. Чернігівська область має великий аграрний потенціал, тому цей вид туризму зможе швидко розвиватися. Він підтримуватиме розвиток місцевих громад та сприятиме розвитку сільських територій.

Як приклад агротуризму можемо навести приватне сільське підприємство (ПСП) «Пісківське», розташоване в Ніжинському районі в однойменному селі Піски [67]. Основною спеціалізацією даного підприємства є розведення великої рогатої худоби молочних порід. Також ПСП «Пісківське» має у власності молочну ферму, молокозавод, сирзавод, кондитерський цех, цех м'ясних виробів та навіть рибний цех. Продукцію даних установ реалізують через власну торговельну марку «Щедра фермерська родина» [72].

Під час екскурсії на дане підприємство туристи зможуть ознайомитись з сільськогосподарським виробництвом, а також скуштувати та придбати якісну продукцію прямо з виробничого цеху: це тверді сири, сир домашній, сметана, ряжанка, ковбаси в асортименті, м'ясні вироби, крупи фасовані, борошно, хліб декількох видів, кондитерські вироби, цукерки, риба солена та морепродукти. Ще є можливість побачити і погодувати тварин фермерського господарства – страусів, телят, овець та кіз.

Ще одним прикладом варто згадати буйволину ферму TAbio, яка

розташована біля села Рудня в Козелецькому районі [5, 6]. Ця ферма спеціалізується на розведенні буйволів і виготовленні продуктів харчування з молока буйволиць. Перші 25 буйволиць ввезені на територію ферми в вересні 2018 – а зараз поголів'я нараховує вже 85 тварин. Система утримання – безприв'язна на глибокій підстилці з можливістю вигулу. Переробка унікального молока здійснюється безпосередньо на території комплексу. Крім цеху переробки в складі комплексу є спеціалізовані холодильні камери для зберігання готової продукції і дозрівання сирів. Продукцію цієї ферми закупають такі українські бренди як Goodwine, Сільпо, Winetime, Делікат та Ліпко. Також територією ферми проводять екскурсії для всіх охочих, на яких можна ознайомитися з процесом виробництва сирів, продегустувати молочну продукцію та погодувати буйволів. Такий досвід точно буде цікавим та корисним для тих, хто захоче відпочити від міської метушні.

Наступною пропозицією для розвитку природно-рекреаційного потенціалу Чернігівщини буде популяризація культури глемпінгів. Глемпінг - це сучасний формат відпочинку, орієнтований на тих, хто хоче побути поближче до природи, але з комфортом рівня готелю [14]. Глемпінг передбачає відпочинок на природі, однак з усіма необхідними умовами для розміщення. Переваги використання глемпів над готелями продемонстровано на рис. 3.6:

Дозвіл на встановлення	<ul style="list-style-type: none"> • на відміну від готелів, глемпи можна встановлювати будь-де, переміщувати з місця на місце
Швидка окупність	<ul style="list-style-type: none"> • Глемп окупається набагато швидше готелю - в середньому, за 2-3 роки
Відсутність дозвільної документації	<ul style="list-style-type: none"> • установка глемпінга не вимагає ніякої дозвільної документації - юридично глемп класифікується як звичайна палатка, його можна поставити практично де завгодно
Екологічність	<ul style="list-style-type: none"> • установка глемпінга мінімально впливає на навколишнє середовище

Рисунок 3.6. Переваги використання глемпів над готелями

Історія глемпінгу сягає ще середньовіччя, коли королі розміщували намети з розкішними умовами під час військових походів. У ХІХ столітті цей формат відпочинку здобув популярність серед заможних мисливців та експедиторів, які подорожували Африкою та Південною Америкою. У їхніх тимчасових поселеннях часто були бібліотеки, комфортні ліжка та навіть ванни. Сучасний глемпінг відродився у 2000-х роках у Великій Британії, де він став частиною літніх фестивалів для вибагливих гостей.

В Україні глемпінг також набуває популярності. На тлі зростаючої світової тенденції до збереження природних ресурсів, глемпінг як частина екоготельної індустрії є прибутковим бізнесом з відносно низькими витратами. В Україні існує навіть окремий сервіс як Glamping.ua, в якому можна придбати вже готовий глемп або взяти його в оренду [107].

Чим і скористалися власники SPA готелю «ШишкіNN» в селі Снов'янка Чернігівського району, створивши перший діючий глемпінг в Чернігівській області [13]. Глемпи там двоповерхові і обладнані ліжками, дерев'яними меблями, диванами, кондиціонерами, ванними кімнатами, простирадлами з підігрівом для прохолодних вечорів. Серед додаткових умов можемо відмітити електронний замок, кабельне телебачення, телефон, Wi-Fi, міні-бар, холодильник, електронний сейф.

Поки, на жаль, культура глемпінгу не широко розповсюджена в Чернігівській області, однак наявні природні ресурси та легка експлуатація глемпу може активно посприяти зростанню популярності цього тренду в сфері туризму на території Чернігівщини.

Наступною пропозицією розвитку природньо-рекреаційного потенціалу на території Чернігівської області буде популяризація водного туризму та річкового круїзу. Говорячи про необхідні водні ресурси для цього, то територією Чернігівщини протікає 1570 річок, найбільшими серед яких є Сейм та Десна. Ці річки течуть місцями по заболоченій рівнині, мають безліч заток та стариць. Рівень води впродовж сезону туристських сплавів змінюється незначною мірою. Похил русла не перевищує кількох сантиметрів на кілометр,

течія слабка, її швидкість не перевищує 2-4 км/год. На цих річках можливе проведення водних походів до 1 категорії складності. Їх проходження доступне для туристів-початківців, і маршрути по них рекомендовані для самостійної розробки, через що до класифікації вони не включені. Для цих річок рекомендується сплав на байдарках, хоча не виключається і сплав на надувних човнах та розбірних надувних катамаранах. Такі сплави активно організовують клуби активного відпочинку по всій області [36].

Також окремої згадки вартують сплави на човнах-драконах або як їх ще називають драгонботах – китайському каное на 10-20 місць з головою та хвостом дракона (рис.3.7). Попереду човна сидить барабанщик, який б'є у барабан і задає темп всім іншим веслувальникам. На кожній стороні сидить по 10 веслярів, а на кормі – рульовий [19]. В Чернігові є регіональне представництво Федерації України з веслування на човнах «Дракон», що додає популярності сплавам на цьому водному засобі [57].

Рисунок 3.7. Вигляд драгонботу

Говорячи за річковий туризм, то водний транспорт в Україні розвивається повільно й слабо, й поступово занепадає, посідаючи чи не найостаннє місце за статистикою пасажирообігу. Однією з причин критичного рівня розвитку водної транспортної галузі стало постійне недофінансування, низьке технічне

обслуговування інфраструктури та транспорту, а також технічна відсталість [69]. Як приклад, можемо згадати найвідоміше судно Чернігівської області – теплохід «Казбек», який був в експлуатації з 1974 року (рис.3.8). Для не одного покоління чернігівців та гостей міста прогулянки Десною на теплоході «Казбек» – одні з найтепліших спогадів з дитинства. На цьому судні багато років проводили екскурсії та прогулянки Десною, однак з 2021 теплохід стоїть на причалі через технічну несправність та обміління Десни в 2019 році [77].

Рисунок 3.8. Теплохід «Казбек»

Для повноцінного відновлення судноплавства потрібно провести днопоглиблювальні роботи в самій Десні – поглиблену річку в подальшому можна використовувати не лише для річкового круїзу, а й для вантажних перевезень, що матиме позитивний ефект для інфраструктури області.

Також для популяризації водного туризму доцільно почати співпрацю з турагентами та туроператорами, які спеціалізуються на водних турах. Сьогодні перспективні напрями реалізації послуги з активних водних турів в Україні представлені наступними туристичними організаціями та веб-ресурсами:

1. «Авторські тури» (м. Київ) – туристичний портал авторських турів, спеціалізований по внутрішньому туризму [83];

2. «4 Сторони» (м. Київ) – туристична компанія, експерт з рафтингу і активного відпочинку [80];

3. «Аркадія тур» (м. Харків) – туристичне агентство, яке займається активним відпочинком та подорожами в Україні та світі [81].

Водний туризм і річкові круїзи залишаються перспективними напрямками розвитку туризму в Чернігівській області, проте існує ряд перешкод для їх реалізації. Основні проблеми включають системне недофінансування транспортної інфраструктури, недостатнє технічне обслуговування, відставання у технічному оснащенні, застарілу матеріально-технічну базу, значний фізичний і моральний знос суден, екологічні труднощі та нестабільну політичну ситуацію в країні. Подальше вирішення цих проблем дозволить ефективно використати водні ресурси області для повноцінного відновлення водного туризму в регіоні.

Висновок до розділу 3

Чернігівська область має значний потенціал для розвитку туризму завдяки багатству природних, історичних і культурних ресурсів. У цьому розділі окреслено основні напрями для підвищення туристичної привабливості регіону.

Перспективним напрямом є розвиток гастрономічного туризму. Просування автентичних місцевих страв і відновлення фестивалів сприятимуть залученню туристів, зацікавлених у кулінарних традиціях Чернігівщини. Також обласні культурні обряди, такі як «святкування віхи», можуть привернути увагу туристів, надаючи їм можливість ознайомитися з унікальними звичаями, характерними для цього регіону.

Важливим елементом є просування туристичних об'єктів через електронні ресурси. Активна реклама та ефективне використання порталу «Чернігівщина туристична» дозволять охопити широку аудиторію та сприятимуть формуванню цілісного образу області як привабливого

туристичного напрямку. Для розширення туристичного потоку важлива також співпраця з туроператорами. Організація ознайомчих турів для агентств і створення спеціалізованих туристичних пакетів допоможуть підвищити популярність регіону серед туристів.

Розвиток культурно-історичного туризму є ще одним важливим напрямом. Відновлення пам'яток, організація історичних реконструкцій і створення нових тематичних маршрутів дозволять залучати відвідувачів, зацікавлених в історії та культурі Чернігівщини. Також популяризація природно-рекреаційного туризму, зокрема агротуризму, може привабити мешканців міст. Туристичні ферми, глемпінг і екскурсії по фермах забезпечать можливість відпочинку на природі та ознайомлення з місцевим аграрним виробництвом.

Водний туризм також має великий потенціал на Чернігівщині. Організація сплавів та річкових круїзів може стати привабливим форматом відпочинку, однак цей напрям потребує значних інвестицій у покращення інфраструктури, технічного оснащення й оновлення суден.

Запропоновані напрями розвитку туризму забезпечать зростання туристичного потоку, допоможуть зберегти культурну спадщину та сприятимуть економічному розвитку Чернігівської області, формуючи її привабливий імідж на національному й міжнародному рівнях.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Після виконання досліджень та досягнення поставлених цілей можемо зробити наступні висновки, які мають як теоретичне, так і практичне значення:

1. **Розкрито сутність, значення та загальні підходи до формування туристичного потенціалу.** Було проведено детальний аналіз наукових підходів до визначення сутності туристичного потенціалу та його ролі у розвитку туристичної галузі. Поняття «туристичний потенціал» трактується у літературі по-різному, включаючи такі схожі визначення, як «туристично-рекреаційний потенціал» і «туристичний потенціал території/регіону». Було проаналізовано різні визначення цих термінів, внаслідок чого було запропоновано власне визначення «туристичного потенціалу», що являє собою сукупність природних, матеріальних та антропогенних ресурсів, які можуть бути використані для створення туристичного продукту та розвитку туристичної діяльності на певній території

2. **Надано характеристику складовим туристичного потенціалу,** серед яких природно-ресурсна, історико-культурна, соціальна та економічна. Розглянуто важливість кожного компонента для формування цілісного туристичного продукту, а також їх взаємодію. Було також виділено туристичну інфраструктуру як важливий елемент, що забезпечує доступність туристичних об'єктів і створює комфортні умови для туристів, що, в свою чергу, підвищує конкурентоспроможність регіону.

3. **Описано методи оцінювання туристичного потенціалу.** Було детально розглянуто методологічні підходи до оцінювання потенціалу. Аналіз дозволив виокремити основні етапи процесу оцінки, що включають визначення цілей, збір даних, нормалізацію показників та обчислення інтегральних показників. Крім того, розглянуто такі методи, як нормування, ранжування та метод евклідових відстаней, які є важливими для формування об'єктивної оцінки конкурентних переваг туристичної сфери регіону.

4. **Визначено туристичний потенціал Чернігівської області, його стан та рівень використання.** Чернігівщина має значний туристичний потенціал завдяки багатій культурно-історичній спадщині, природним ресурсам і зручному географічному розташуванню. Незважаючи на це, рівень використання потенціалу залишається обмеженим, що зумовлено низкою факторів, включаючи недостатньо розвинену інфраструктуру, недостатню промоцію регіону на туристичному ринку, а також негативні наслідки воєнних дій. Наявні ресурси потребують модернізації та підтримки з боку держави і приватних інвесторів.

5. **Висвітлено культурно-історичний аспект туристичного потенціалу Чернігівщини,** а саме значущість культурної спадщини Чернігівської області, що включає численні історичні пам'ятки, архітектурні об'єкти та культурні традиції, які мають високий туристичний інтерес. Культурні заходи, фестивалі та релігійні об'єкти є основою для розвитку культурного й подієвого туризму, сприяючи популяризації регіону серед внутрішніх та міжнародних туристів. Таким чином, Чернігівщина має потенціал стати значущим культурним центром для туристів, зацікавлених у пізнавальному туризмі.

6. **Оцінено природно-рекреаційний потенціал та можливості для екологічного туризму.** Регіон має значні природні ресурси, які створюють сприятливі умови для розвитку рекреаційного та екологічного туризму. Мальовничі ландшафти, річки та заповідні території надають можливість для відпочинку на природі, екскурсій, екологічних турів. Проте слабка промоція та воєнні дії значно стримують розвиток природно-рекреаційного потенціалу.

7. **Розроблено заходи щодо нарощення туристичного потенціалу Чернігівської області.** Запропоновано зробити акцент на розвиток гастрономічного туризму низку ініціатив, спрямованих на . Зокрема, рекомендується створення нових туристичних маршрутів, організація фестивалів і подій, спрямованих на популяризацію регіону, а також підвищення рівня обслуговування та зручностей для туристів. Важливим

кроком є використання сучасних інформаційних технологій для ефективного просування туристичних об'єктів та залучення туристів.

8. Запропоновано стратегії розвитку культурно-історичного аспекту туристичного потенціалу Чернігівщини. Розроблені рекомендації щодо збереження та відновлення культурних об'єктів, організації тематичних екскурсій і фестивалів, які б допомогли привернути увагу до унікальної культурної спадщини регіону. Рекомендується створення спеціальних туристичних пакетів і маршрутів, що дозволить зробити культурно-історичний туризм доступнішим та більш привабливим для туристів.

9. Надані пропозиції щодо розвитку та вдосконалення природно-рекреаційного потенціалу Чернігівської області. Для забезпечення сталого розвитку екологічного туризму запропоновано створення зон для відпочинку на природі, облаштування рекреаційних об'єктів, а також впровадження інноваційних підходів, таких як агротуризм і водний туризм. Такі заходи дозволять не тільки підвищити привабливість регіону, але й зберегти природні ресурси та забезпечити сталий розвиток місцевої економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз туристично-рекреаційного потенціалу передмістя Криворіжжя. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10304/1/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0%20%D0%A2%D0%A0%D0%9F%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B6%D0%B6%D1%8F.pdf> (дата звернення: 16.01.2024)
2. Бабка на Чернігівщині - це... URL: <https://chernihivregion.travel/blog/babka-na-chernigivsini----ce> (дата звернення: 5.04.2024)
3. База відпочинку «Стара пристань». URL: <https://big.travel/uk/korporativnye-meropriyatiya/korporativ-na-prirode/staraya-pristan> (дата звернення: 16.02.2024)
4. Батуринфест "Шабля". URL: <https://baturyn-rada.gov.ua/programa-festivalju-shablya-2018-1527850074/> (дата звернення: 10.02.2024)
5. Буйволина ферма «TASbio». URL: <https://chernihivregion.travel/places/bujvolina-ferma-tasbio> (дата звернення: 16.02.2024)
6. Буйволина ферма TASbio. URL: <https://www.tasbio.com/> (дата звернення: 16.02.2024)
7. В Україні започаткована “Національна програма підготовки фахівців з реставрації пам’яток культурної спадщини”. URL: <https://today.ua/v-ukrayini-zapochatkovana-natsionalna-programa-pidgotovky-fahivtsiv-z-restavratsiyi-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 3.05.2024)
8. В’їзний туризм: навчальний посібник. URL: https://tourlib.net/books_ukr/vt.htm (дата звернення: 18.12.2023)
9. Види оцінки туристичного потенціалу території. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/bezyazychenko.htm (дата звернення: 19.01.2024)
10. Віртуальні тури Чернігівщиною. URL: <https://ui.org.ua/news/news-cross-sector-programmes/postcards-from-ukraine-results/> (дата звернення: 22.05.2024)

11. Гайдук А.Б. Формування туристичної ринкової інфраструктури як фактор підвищення ефективності функціонування ринку туристичних послуг/А.Б. Гайдук//Регіональна економіка. - 2019. - №2. - С.172-177
12. Генезис агротуризму в Україні. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2545/2465> (дата звернення: 5.05.2024)
13. Глемпи SPA готелю «ШишкіNN». URL: <https://www.shishkinn.com/hotel/glempy/> (дата звернення: 6.05.2024)
14. Глемпінг – новий тренд індустрії гостинності. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/176/173> (дата звернення: 6.05.2024)
15. Де знімали серіал «Кріпосна»: все про історичні локації. URL: <https://www.stb.ua/ua/2021/10/05/gde-snimali-serial-krepostnaya-vse-ob-istoricheskikh-lokatsiyah/> (дата звернення: 19.02.2024)
16. Державний дендрологічний парк «Тростянець» НАН України. URL: <https://vandrivka.com.ua/derzhavnij-dendrologichnij-park-trostryanets-nan-ukrayini-s-shhe-trostryanets/> (дата звернення: 4.04.2024)
17. Деруха, жемера, гоцка, бабка, кутниця – так на Чернігівщині називають страву з картоплі. URL: <https://chernihivregion.travel/blog/deruha-zemera-gocka-babka-kutnica---tak-na-cernigivsini-nazivaut-stravu-z-kartopli> (дата звернення: 6.05.2024)
18. Дослідження внутрішнього та виїзного туризму українців. URL: <https://drive.google.com/file/d/1VbzkC8sG9muJGJjEUCFkzBfAsIVbke9A/view> (дата звернення: 8.05.2024)
19. Драгонбот: що це, історія, особливості. URL: <https://mixsport.pro/blog/dragonbot-so-ce-istoria-osoblivosti> (дата звернення: 20.05.2024)
20. Забруднення Сейму й Десни загрожує Києву? Що треба знати. URL: <https://www.dw.com/uk/zabrudnenna-ricok-sejm-i-desna-zagrozue-kievu-so-varto-znati/a-70198232> (дата звернення: 28.08.2024)

21. Забруднення Сейму та Десни: хто винен та чим це загрожує Києву. URL: https://www.unian.ua/ecology/zabrudnennya-seymu-ta-desni-hto-vinen-ta-chim-ce-zagrozhuje-kiyevu-12753894.html#goog_rewarded (дата звернення: 28.08.2024)
22. Загальна характеристика лісів України. URL: <https://forest.gov.ua/napryamki-diyalnosti/lisi-ukrayini/zagalna-harakteristika-lisiv-ukrayini> (дата звернення: 10.03.2024)
23. Зелена ферма «Копиця сіна». URL: <https://chernihivregion.travel/places/zelena-ferma-kopica-sina> (дата звернення: 15.04.2024)
24. III Всеукраїнський фестиваль «Відродження українського села, його духовності і культури». URL: <https://bhrr.gov.ua/news/item/1813-iii-vseukrayinskiy-festival-vidrozhennya-ukrayinskogo-sela-yogo> (дата звернення: 6.05.2024)
25. Інфраструктура туризму: стратегія розвитку. URL: https://tourlib.net/books_tourism/klejman.htm (дата звернення: 21.01.2024)
26. Історичний маршрут «В гостях у гетьманів». URL: <https://chernihivregion.travel/routes/v-gostah-u-getmaniv-ditacij> (дата звернення: 16.05.2024)
27. Історичний маршрут «В Крутах – круто!». URL: <https://chernihivregion.travel/routes/v-krutah-kruto> (дата звернення: 16.05.2024)
28. Історичний маршрут «Дворянські перлини Чернігівщини». URL: <https://chernihivregion.travel/routes/dvoranski-perlini-cernigivsini> (дата звернення: 16.05.2024)
29. Історичний маршрут «Літописними містами». URL: <https://chernihivregion.travel/routes/litopisnimi-mistami> (дата звернення: 16.05.2024)
30. Історичний маршрут «Сіверський край». URL: <https://chernihivregion.travel/routes/siverskij-kraj> (дата звернення: 16.05.2024)
31. Історичний маршрут «Слава Галаганів». URL: <https://chernihivregion.travel/routes/slava-galaganiv> (дата звернення: 16.05.2024)

32. Історичний маршрут «Спадок Розумовських». URL: <https://chernihivregion.travel/routes/spadok-rozumovskih> (дата звернення: 16.05.2024)
33. Історичний маршрут «Стародавній Чернігів». URL: <https://chernihivregion.travel/routes/starodavnij-cernigiv> (дата звернення: 16.05.2024)
34. Історичні реконструкції: подорож у часі. URL: <https://dropinmap.com/uk/article/historical-reenactments-travel-back-in-time> (дата звернення: 16.05.2024)
35. Каталог національних парків та заповідників: Мезинський національний парк. URL: <https://www.nationalparks.in.ua/pryrodni-parky/chernigiv/mezynskiy/> (дата звернення: 19.05.2024)
36. Клуб активного відпочинку "Baidarki". URL: <http://www.baidarki.com.ua/chernigov/> (дата звернення: 26.05.2024)
37. Корж Н.В., Басюк Д.І. Управління туристичними дестинаціями. URL: https://tourlib.net/books_ukr/vt.htm (дата звернення: 16.12.2023)
38. Корнева Д.А. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в Україні / Д.А. Корнева // Вісник. – 2021. – №15. – С.174-180
39. Кривенкова Р. Ю. Поняття та сутність туристичного потенціалу : державноуправлінський аспект. Державне управління : удосконалення та розвиток. 2019. №9. С. 6-7
40. Лещук Г. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 11(25).
41. Методичні засади оцінки туристичного потенціалу України в контексті євроінтеграції. URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/5265/%d0%93%d0%b5%d0%b4%d1%96%d0%bd%20%d0%9c.%d0%a1.%20%d0%92%d1%96%d1%81%d0%bd%d0%b8%d0%ba%202021%20%d0%9c%d0%b5%d1%82%d0%be%d0%b4%20%d0%b7%d0%b0%d1%81%d0%b0%d0%b4%d0%b8%20%d0%be%d1>

[%86%d1%96%d0%bd%d0%ba%d0%b8%20%d1%82%d1%83%d1%80%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%bd%d0%be%d0%b3%d0%be%20%d0%bf%d0%be%d1%82%d0%b5%d0%bd%d1%86%d1%96%d0%b0%d0%bb%d1%83%20%d0%b2%20%d0%ba%d0%be%d0%bd%d1%82%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%82%d1%96%20%d1%94%d0%b2%d1%80%d0%be%d1%96%d0%bd%d1%82%d0%b5%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y](#) (дата звернення: 6.05.2024)

42. На Чернігівщині пройшов «Mamont Fest». URL: <https://www.gorod.cn.ua/print/news/gorod-i-region/131966-na-chernigivshini-proishov-mamont-fest-jak-ce-bulo-fotoreportazh.html> (дата звернення: 6.05.2024)
43. Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів Стародавній». URL: <https://oldchernihiv.com/> (дата звернення: 6.05.2024)
44. Національний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця". URL: <http://baturin-capital.gov.ua/> (дата звернення: 6.05.2024)
45. Національний історико-культурний заповідник «Качанівка». URL: <https://kachanovka.in.ua/> (дата звернення: 6.05.2024)
46. Не вистачає борщу: як і хто поповнює список нематеріальної культурної спадщини Чернігівщини та що в ньому, окрім страв. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/678424-ne-vistacae-borsu-ak-i-hto-popovnuje-spisok-nematerialnoi-kulturnoi-spadsini-cernigivsini-ta-so-v-nomu-okrim-strav/> (дата звернення: 6.05.2024)
47. Ніжинський консервний завод. URL: <https://nezhin.ua/> (дата звернення: 6.05.2024)
48. Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім». URL: <https://ns-slovo.org.ua/> (дата звернення: 6.05.2024)
49. Обласна цільова програма розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки. URL: https://www.cg.gov.ua/web_docs/1/2020/12/docs/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%84%D0%9A%D0%A2%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20-1.docx (дата звернення: 6.05.2024)

50. Орлова М.Л. Функціональні складові інфраструктури туризму України [Електронний ресурс] / Серія Економіка. Випуск 2 (50). 122 М.Л. Орлова // Геополітика і екогеодинаміка регіонів. – 2019: URL: <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/0125orlova.pdf> (дата звернення: 6.05.2024)
51. Особливості туристичного потенціалу України. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34547/1/%D0%9F%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E.pdf> (дата звернення: 6.05.2024)
52. Отруєна вода у Десні та Сеймі: чи є загроза для Києва та чи можна пити воду з-під крану. URL: https://24tv.ua/zabrudnennya-vodi-desni-2024-mozhna-piti-vodu-kiyevi-treba-zapasatisya_n2638028#1 (дата звернення: 6.05.2024)
53. Офіційний сайт еко-готелю «Бреч». URL: <https://brech.ua/> (дата звернення: 6.05.2024)
54. Офіційний сайт Заміський спа-готель «ШишкіNN». URL: <https://www.shishkinn.com/> (дата звернення: 6.05.2024)
55. Офіційний сайт Ічнянського національного природного парку. URL: <http://ichn-park.in.ua/> (дата звернення: 22.09.2024)
56. Офіційний сайт Мезинського національного природного парку. URL: <https://mezinpark.com.ua/rekreatsiya/> (дата звернення: 22.09.2024)
57. Офіційний сайт Федерації України з веслування на човнах “Дракон”. URL: <https://udbf.org/> (дата звернення: 6.05.2024)
58. Оцінка та основні етапи формування туристично-рекреаційного та гастрономічного потенціалів регіону в контексті розвитку гастрономічного туризму. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1286331> (дата звернення: 6.05.2024)
59. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону. URL: https://tourlib.net/books_ukr/otrpr.htm (дата звернення: 6.05.2024)
60. Пам'ятник ніжинському огірку, Ніжин. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/object/717/pamyatnyk-nizhynskomu-ohirku> (дата звернення: 6.05.2024)

61. ПАНКОВА Є.В. ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО. Розділ IV. Туристичні ресурси Лівобережної України 4.1. Туристичні ресурси Чернігівської області. URL: https://tourlib.net/books_ukr/pankova41.htm (дата звернення: 18.12.2023)
62. Пекло в Ягідному: російський воєнний злочин, не помічений Amnesty International. URL: <https://suspilne.media/302246-peklo-v-agidnomu-rosijskij-voennij-zlocin-ne-pomicenij-amnesty-international/> (дата звернення: 7.05.2024)
63. Пиво Чернігівське Міцне. URL: <https://www.beer.ua/pyvo/pyvo-chernihivs-ke-mitsne/> (дата звернення: 6.04.2024)
64. Посохов І. Історичні реконструкції та формування подієвого туристичного продукту країни. «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2022 р, випуск 15, с.131-136
65. Природно-заповідний фонд України: Ічнянський національний природний парк. URL: <https://wownature.in.ua/parky-i-zapovidnyky/ichnianskyy-natsionalnyy-pryrodnyy-park/> (дата звернення: 6.03.2024)
66. Природно-заповідний фонд України: Мезинський національний природний парк. URL: <https://wownature.in.ua/parky-i-zapovidnyky/mezynsky-natsionalnyy-pryrodnyy-park/> (дата звернення: 6.03.2024)
67. ПСП «Пісківське». URL: <https://kurkul.com/kompanii/2630-ppsp-piskivske> (дата звернення: 2.05.2024)
68. Розвиток туризму в Чернігівській області: привабливість для іноземних туристів. URL: <https://youtu.be/F1KmH2w2354> (дата звернення: 18.05.2024)
69. Розпорядження кабінету міністрів України від 30 травня 2018 року №430-р «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 6.02.2024)
70. Розпорядження Чернігівської ОВА № 147 від 20.04.2022 «Про тимчасову заборону відвідування населенням лісів і в'їзду до лісових масивів області транспортних засобів у період воєнного стану». URL: https://www.cg.gov.ua/index.php?id=147987&tp=card_doc&cols=3 (дата звернення: 9.04.2024)

- 71.Рятуючи спадщину. Чернігівщина: земля старих секретів. URL: https://pragmatika.media/rjatujuchi-spadshhinu-chernigivshhina-zemlja-starih-sekretiv/?fbclid=IwAR17qGWi6Wv5M3Uxefm2oIZI41HKV7B8-I06mWNGWjET1flepDAJy2q_Ykk (дата звернення: 13.05.2024)
- 72.Сайт торгової марки «Щедра фермерська родина». URL: <https://family-farm.com.ua/> (дата звернення: 8.05.2024)
- 73.Самодай В., Левковська Ж. ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ. Економіка та суспільство. 2023. № 53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-30> (дата звернення: 13.01.2024).
- 74.Систематизація методологічних підходів до визначення сутності поняття «рекреаційно-туристичний потенціал регіону». URL: https://ird.gov.ua/pe/re201402/re201402_187_HorynHV.pdf (дата звернення: 9.02.2024)
- 75.Стеченко Д.М. Теоретичні аспекти дослідження природно-рекреаційного потенціалу регіону / Д.М. Стеченко // Національний вісник ЧДІЕУ. 2019. № 2. С. 65-76.
- 76.Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу. URL: http://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_75_1_2020_ukr/7.pdf (дата звернення: 6.01.2024).
- 77.Теплохід «Казбек»: неймовірна історія, яка ~~закінчилася~~ триває. URL: <https://www.0462.ua/news/3495133/teplohid-kazbek-nejmovirna-istoria-aka-zakincilasa-trivae> (дата звернення: 23.05.2024)
- 78.Туристична галузь Чернігівщини за рік повномасштабного вторгнення URL: <https://chernihivregion.travel/blog/skotssvtsstvs> (дата звернення: 6.04.2024)
- 79.Туристична інфраструктура: поняття та складові. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/kryvega.htm (дата звернення: 5.01.2024)
- 80.Туристична компанія «4 сторони». URL: <https://pohod.org.ua/> (дата звернення: 18.05.2024)
- 81.Туристичне агентство «Аркадія тур». URL: <https://arkadiya-tour.com.ua/> (дата звернення: 18.05.2024)

82. Туристичний інформаційний центр Чернігова. URL: <https://chernihiv.travel/ua>
(дата звернення: 2.04.2024)
83. Туристичний портал «Авторські тури». URL: <https://author-tour.com.ua/ua>
(дата звернення: 19.05.2024)
84. Туристичний портал «Чернігівщина туристична»: Дендропарк «Тростянець». URL: <https://chernihivregion.travel/places/dendropark-trostanec> (дата звернення: 27.04.2024)
85. Туристичні магніти України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1QiEulVBgzBbw6VaZLDbGZ2FoZzl2mU7K/view>
(дата звернення: 26.05.2024)
86. У Городищі смакував «Борщ-Fest». URL: <https://koropska-gromada.gov.ua/news/1628976542/> (дата звернення: 17.05.2024)
87. У Львові відтворили Бій під Крутами. URL: <https://suspilne.media/lviv/11519-u-lvovi-vidtvorili-bij-za-kruti/> (дата звернення: 10.05.2024)
88. У Ніжині відкрили меморіальний комплекс “Героям захисникам України”, центральною фігурою якого є пам’ятник Олександрові Мацієвському. URL: <https://uifuture.org/publications/u-nizhyni-vidkryly-memorialnyj-kompleks-geroyam-zahysnykam-ukrayiny-de-czentralnoyu-figuroyu-ye-pamyatnyk-geroyu-ukrayiny-oleksandru-macziyevskomu/> (дата звернення: 26.05.2024)
89. У селі на Чернігівщині влаштують «Вареник-Фест». URL: <https://cheline.com.ua/news/society/u-seli-na-chernigivshhini-vlashtuyut-varenik-fest-fotofakt-269185> (дата звернення: 16.05.2024)
90. У Чернігівській області буде 5 районів і 57 ОТГ. URL: <https://che.cn.ua/index.php/all-news/item/3816-u-chernihivskii-oblasti-bude-5-raioniv-i-57-oth> (дата звернення: 9.04.2024)
91. У Чернігові насмажили дерунів на всеукраїнський рекорд. URL: <https://mynizhyn.com/news/misto-i-region/7238-u-chernigovi-nasmazhili-deruniv-na-vseukrayinskii-rekord.html> (дата звернення: 3.05.2024)
92. Українська культурна спадщина після війни: відновлення та міжнародна підтримка. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20231206-ukrayinska-kulturna>

- [spadshina-pislya-vijni-vidnovlennya-ta-mizhnarodna-pidtrimka](#) (дата звернення: 12.05.2024)
93. Український інститут запускає діджитал-проект «Листівки з України». URL: <https://ui.org.ua/news/news-cross-sector-programmes/ukrayinskyj-instytut-zapuskaye-didzhytal-proyekt-lystivky-z-ukrayiny/> (дата звернення: 7.04.2024)
94. Чернігівська обласна військова адміністрація. URL: <https://cg.gov.ua/index.php?id=1804&tp=1> (дата звернення: 1.03.2024)
95. Чернігівщина туристична. URL: <https://chernihivregion.travel/> (дата звернення: 6.05.2024)
96. Чернігівщина: туризм та війна. Які локації та в якому режимі працюють. URL: <https://discover.ua/inspiration/chernihivshchyna-turyzm-ta-viyna-yaki-lokatsiyi-yakomu-rezhymi-pratsyuyut> (дата звернення: 2.05.2024)
97. Чисельність населення України в 2022 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/2023/> (дата звернення: 15.03.2024)
98. Шелеметьєва Т.В. Туристично-рекреаційний потенціал як основа розвитку туризму: науково-теоретичний аспект // Інфраструктура ринку. 2019. Вип.15. С.30-35.
99. Що таке гартаначка та чому її всі готують. URL: <https://shuba.life/videos/16539-sho-take-gartanachka-ta-chomu-yiyi-vsi-gotuyut-recept> (дата звернення: 17.04.2024)
100. Юхновська Ю.О. Теоретичні підходи до визначення сутності туристичного потенціалу регіону // Вчені записки ТНУ В.І. Вернадського. Серія: економіка та управління. 2019. Т.30(69). №1. С.42-46. (с.44)
101. Як пережила туристична галузь Чернігівщини півроку повномасштабної війни? Думки та враження учасників ринку. URL: <https://chernihivregion.travel/blog/ak-perezila-turisticna-galuz-cernigivsini-pivroku-povnomasstabnoi-vijni-dumki-ta-vrazenna-ucasnikiv-rinku> (дата звернення: 17.04.2024)

102. Як проходить день міста у Чернігові та скільки йому насправді років – екскурсивод Ервін Міден. URL: https://www.youtube.com/watch?v=7G3cecHtSFo&t=149s&ab_channel=%D0%A1%D0%BD%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BA%D0%B71%2B1 (дата звернення: 2.03.2024)
103. 125-літні «Кавалер», «Барисня» на Чернігівщині. URL: <https://chernihivregion.travel/blog/125-litni-kavalerbarisna-na-cernigivsini> (дата звернення: 12.04.2024)
104. 37 днів блокадного життя у Чернігові. «Опір українців на Чернігівщині зламав усі плани ворога». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/druha-richnytsya-blokady-ta-deblokady-chernihova/32892914.html> (дата звернення: 29.04.2024)
105. _CheGuide. URL: <https://apps.apple.com/ua/app/cheguide/id1206262262?l=ru> (дата звернення: 15.02.2024)
106. Facebook сторінка туристичного порталу «Чернігівщини туристична». URL: <https://www.facebook.com/chernihivregiontravel/> (дата звернення: 26.05.2024)
107. Glamping UA — повна підтримка вашого глемпінг-бізнесу. URL: <https://glamping.ua/> (дата звернення: 6.05.2024)
108. Instagram сторінка туристичного порталу «Чернігівщини туристична». URL: https://www.instagram.com/chernihivregion_travel/ (дата звернення: 26.05.2024)
109. School Excursions and Militarism: Continuities in Touristic Shugaku Ryoko from the Meiji Period to the Postwar. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/198413296.pdf> (дата звернення: 25.04.2024)
110. Schülerfahrten. URL: <https://www.km.bayern.de/gestalten/schulleben/fahrten> (дата звернення: 25.04.2024)
111. SWOT-аналіз туристичної інфраструктури Чернігівщини та фінансове забезпечення її розвитку за рахунок місцевих бюджетів. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/252950/250219> (дата звернення: 23.02.2024)
112. Telegram канал туристичного порталу «Чернігівщини туристична». URL: <https://t.me/chernihivregiontravel> (дата звернення: 26.05.2024)

113. VR-музей пам'яті війни на Чернігівщині. URL:<https://chernihivregion.travel/war>
(дата звернення: 7.03.2024)
114. YouTube канал туристичного порталу «Чернігівщини туристична». URL:
<https://www.youtube.com/channel/UCElGCh4pKZAwkvz9BLgEwZw> (дата
звернення: 26.05.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
СПІЛКА СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
ГДАНСЬКИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ, М. ГДАНСЬК, ПОЛЬЩА
АЙОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ, США
ЗАХІДНОЧЕСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ, ЧЕХІЯ
НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ БОЛГАРІЇ,
РЕСПУБЛІКА БОЛГАРІЯ
АКАДЕМІЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ "МЕРКУР", СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

III МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ

**«ГОСТИННІСТЬ І ТУРИЗМ
МАЙБУТНЬОГО:
НАУКОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ГОРИЗОНТИ»**

16 - 17 травня 2024 року, м. Київ

КИЇВ - 2024

Напрямок 2. Соціокультурний вимір туризму та реалізація концепції сталого розвитку

1.	Вашенко В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ХУДОЖНІХ МУЗЕЇВ, ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЇХ ЗАЛУЧЕННЯ ДО ТУРИСТИЧНИХ МАРШРУТІВ	100
2.	Ведмідь Н.,Ткачук Т. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ	103
3.	Вороний А. РОЗВИТОК ВОЄННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	107
4.	Vostriakova V. BIOECONOMIC TOURISM AS A STRATEGIC VECTOR OF UKRAINE'S SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE POST-WAR RECOVERY	109
5.	Гора О., Левицька І. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОВОЄННОГО ВІДДНОВЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ КРАЇНИ	114
6.	Згоба Ю.КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ НАЙБІЛЬШ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ	117
7.	Кантур М., Тривайло А. РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.	120
8.	Kalina-Dubinyuk T.THE DEVELOPMENT OF AGRITOURISM IN THE WORLD AND ITS FEATURES IN THE USA	124
9.	Коваленко О. СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ КУЛЬТУРНО -ПОДІСВОГО ТУРИЗМУ	127

РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Максим Кантур

Магістрант тНУБіП Україна

Андрій ТРИВАЙЛО

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

З метою визначення сутності, значення і загальних підходів до формування та розвитку туристичного потенціалу Чернігівської області, першочерговим є визначення такого поняття як «туристичний потенціал». Задля пошуку відповіді на питання, - що слід розуміти під туристичним потенціалом, був проведений пошук та аналіз праць вітчизняних науковців у галузі туризму.

Так, М. Гедін переконаний, що під туристичним потенціалом слід розуміти сукупність взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які в процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт [1].

Його думку поділяє Д. Стеченко, так як в його трактуванні туристичний потенціал – це сукупність наявних природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристичного продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм [2].

Однак Р. Кривенкова зазначає, що туристичний потенціал – це сукупність туристичних ресурсів і туристичних можливостей певної території, які органи державного управління використовують та можуть в перспективі використати для консолідації суспільства на державному, регіональному та місцевому рівнях [3].

Ми більше схилиємося до твердження В. Герасименко, за яким туристичний потенціал вже слід сприймати як сукупність всіх наявних ресурсів туристичної діяльності та здатність максимального їх використання для задоволення потреб громадян України та іноземних туристів в якісних послугах [4].

Розібравшись з визначенням «туристичний потенціал», можемо переходити до огляду туристичного потенціалу Чернігівщини та подальших рекомендацій його розвитку, однак перед цим варто взяти до уваги загально-географічну характеристику даної області.

Чернігівська область є третьою за розміром областю України, площа якої складає 31, 9 тис. км² (близько 5,3% від загальної площі України). Область розташована на крайній півночі України, котра межує: на північному заході - з республікою білорусь, на північному сході – з російською федерацією, на заході – з Київською областю, на сході – з Сумською, на півдні – з Полтавською. Також на Чернігівщині розташована крайня північна точка України – с. Грем'яч [5].

Чернігівська область покрита лісами на 20%. Площа земель вкритих лісами становить 739 тис.га. Основною породою лісів є сосна звичайна [6]. Також територією даної області протікає 1570 річок, загальна протяжність яких становить 8,5 тис. км. Найбільшими річками є Дніпро, Десна та Сейм [5].

Населення Чернігівщини станом на 1 січня 2022 року становить 959,3 тис. жителів – це лише 22 місце серед всіх областей України [7]. Також невтішна і демографічна ситуація: населення області невпинно скорочується. Так, в 2003 році в області проживало 1225,2 тис. жителів, а станом на 1 січня 2022 року цей показник зменшився майже на третину – 32,7%.

Якщо говорити про адміністративний поділ, то внаслідок постанови №3650 Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів», в Чернігівській області утворилося 5 районів (замість 22): Чернігівський, Новгород-Сіверський, Корюківський, Ніжинський та Прилуцький. Станом на 1 січня 2024 року в області нараховується 57 об'єднаних територіальних громад.

Ознайомившись із загально-географічною характеристикою Чернігівської області, можемо дослідити туристичний потенціал даного регіону.

За статистичними даними станом на кінець 2019 року в районі функціонувало 57 готелів та прирівняних до них закладів розміщення, 26 баз відпочинку, 36 закладів сільського зеленого туризму, 4 туристично-інформаційні центри. Найбільше готельних закладів розташовано в Чернігівському районі та м. Чернігові – 15 готелів (26,3% від загальної кількості), у Козелецькому та Прилуцькому районах – по 7 (12,3%), у містах Батурині та Бахмачу та Ічнянському районі – по 3 об'єкти (5,3%), інші райони області - по 1-2 об'єкти [8].

Якщо говорити за кількість відвідувачів туристичних об'єктів Чернігівської області, то в період з 2015 по 2018 рік щороку спостерігалось зростання в середньому на 6,3%. Вже у 2019 році кількість туристів в області становила 1060 тис.ос. та залишилася приблизно на рівні 2018 року, а загальні показники зросли лише на 0,3% у річному обчисленні [8].

На території області працює 33 музеї комунальної форми власності, 3 національні заповідники («Чернігів стародавній», «Гетьманська столиця», «Качанівка»), меморіальний комплекс «Пам'яті героїв Крут» та десятки приватних музеїв та виставкових залів. Також Чернігівщина є однією з провідних областей України щодо кількості пам'яток культурної спадщини. В області на державному обліку числиться близько 9000 пам'яток історії та культури, з яких 1900 – національного значення [9]. Саме тут збереглася третина відомих вітчизняних пам'яток ще домонгольської доби, а також палацові комплекси XVIII-XIX ст. [10].

Згадуючи про природо-заповідний фонд Чернігівської області, то станом на 1 січня 2020 року до складу природно-заповідного фонду області входить 669 об'єктів, загальна площа яких становить 262,4 тис. га (8,2% території області). Серед них національні природні парки «Ічнянський» та «Мезинський», дендропарк державного значення «Тростянець», регіональні ландшафтні парки «Міжріччинський» та «Ніжинський», Менський зоопарк державного значення тощо.

Роблячи проміжний підсумок туристичного потенціалу Чернігівської області, можемо стверджувати, що Чернігівщина має великий потенціал для розвитку туризму: багаті природні ресурси, історико-культурні пам'ятки, стародавні міста тощо. Проте є декілька суттєвих недоліків, які мають значний вплив на подальший розвиток туристичного потенціалу області.

Перш за все, це слабка промоція та слабкий брендинг вже наявних туристичних ресурсів. Лише декілька туристичних брендів є відносно відомими: це «Чернігів – місто легенд», «Гетьманська столиця» та «Качанівка», хоча багато природних та історичних пам'яток заслуговують на створення широко впізнаваних туристичних брендів (наприклад, Мезинський національний природний парк, на території якого розташована всесвітньовідома Мезинська

палеолітична стоянка, вік якої складає приблизно 20 тисяч років або місто Ніжин, яке в XIX столітті було одним із головних культурних центрів країни).

Ще одним недоліком варто згадати слабку готельну базу ще до пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення. Достатня кількість закладів розміщення для прийому туристів є важливою складовою подальшого розвитку туристичного потенціалу регіону.

Окремо варто відмітити безпековий фактор. Повномасштабне вторгнення російської федерації мало значний негативний вплив на розвиток туристичної галузі в Чернігівській області. Хоча з моменту звільнення Чернігівщини вже пройшло більше ніж 2 роки, однак прикордонні ОТГ досі залишаються небезпечним місцем для здійснення туристичної діяльності, внаслідок чого відкидається значний пласт культурно-історичних та природних пам'яток.

Підсумовуючи вище сказане, можемо стверджувати, що Чернігівщина багата на історико-культурні та природно-рекреаційні ресурси, які мають значний туристичний потенціал, проте для його розвитку потрібно звернути увагу на такі фактори як брендинг туристичних об'єктів, збільшення кількості закладів розміщення та безпекову ситуацію в регіоні.

Рис.Д.1. Тези на тему «Розвиток туристичного потенціалу Чернігівської області»